

Hz. PEYGAMBER (A.S.) DÖNEMİNDE BEYTU'L-MÂL *

Doç. Dr. Zekeriyâ Muhammed el-Kudât **
Çeviren: Dr. Mehmet Nuri GÜLER ***

ÖZET

7 Bu araştırma, İslâm Devlet'inde kâmu malı oluşumuna ait başlangıçları inceler. Bu başlangıçları, İslâm Devleti'nin Medîne'de kurulmasından ve bu devletin gelirleri ile harcamalarının (giderlerinin), Kur'ân ve Sünnet teşrîâtınca düzenlenmesinden itibaren ele alır. Bu gelir ve harcama çeşitlerini, vakaları izleyen bir iniş ile Hz. Peygamber (a.s.)'ın zamanında tamamlanan şerî hükümlere göre açıklar. Yine, kamu mallarının toplanmasında ve harcanmasında izlenen idârî düzenlemeleri bildirir.

Aynı şekilde, kamu mallarının, gelirler ile harcamalar (giderler) olarak, Hz. Peygamber (a.s.), ya da onu temsil eden kimsenin kontrolünde belirlenip tesbit edildiğini (toplanıp tanzim edildiğini), bunun için belirli sayıda âmil ve vâlilerin kullanıldığını açıklamaktadır. Bölge vâlileri, bu malları, şerî ahkâma uygun olarak toplamaya ve ondan, ya ihtiyacın ya da şerî ahkâmın gereğine göre harcama yapmaya

---

* Bu makale, Yermuk Araştırmaları Dergisi "Beşerî ve Sosyal İlimler Dizisi", Yermuk Üniversitesi İlmî Araştırma ve Lisans Üstü Öğretim Dekanlığı Yayınları, Cild IV, Sayı 1, Yıl 1988, (İrbid-Ürdün) s. 7-35'de bulunmaktadır. Arapça te'fîf edilmiş olup, özgün adı, "**Beytu'l-Mâl fi 'Asri'r-Rasûl, Sallallahu Aleyhi ve Sellem**"dir. İlmî bir yazı olduğu için, o ülkedeki, yani Ürdün'deki tercihi göstermek amacı ile, gerek yazım ve sayfa düzeni şekli, gerekse referans, dipnot verme ve kaynakları sıralama şeklinde, müellifin uslûbu aynen muhâfaza edilmiştir.

** Ürdün Yermuk Üniversitesi İslâmî Araştırmalar ve Şerî'ât Fakültesi Fıkıh ve İslâm İktisadî Öğretim Üyesi.

*** Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Öğretim Görevlisi.

yetki sâhibiydiler. Sonra, geri kalanı, Devlet'in başkentindeki Hz. Peygamber (a.s.)'e göndermekteydiler.

Kamu mallarının, tahsis edilen cihetlere harcama işlemini tamamlanıncaya kadar korunması için de başkentte özel yerler bulunmaktaydı: Nakdî fazlalıklar, Hz. Peygamber (a.s.)'in *el-Mescidu'n-Nebevî*'ye bitişik olan evinde; zirâî fazlalıklar, yine Mescid'e eklenmiş olan '*Ulliyye* (عَلِيَّة) denen yerde ve Hz. Peygamber'in (Medîne'deki diğer) evlerinde; hayvan fazlalıkları, *en-Nakî*' adı verilen himâda (otlukta) korunuyordu. Bu malların idâresi Hz. Peygamber (a.s.) zamanında belli sahâbeye (sahâbîlere) verilmişti. Bunlar arasında, *Ömer b. el-Hattâb*, *Bilâl b. Rabâh* ve *Ebû Ubeyde Âmir b. el-Cerrâh* vardır. Bölgelerde de aynı şekilde, kamu mallarının harcama, veya başkente gönderme işlemleri tamamlanıncaya kadar korunması için, yerler bulunmaktadır.

Araştırmacı, neticede şu sonuçlara varmıştır: Kamu malını düzenleyen teşrîât (yasalar) Hz. Peygamber (a.s.) zamanında tamamlanmıştır. Bu teşrîâtın uygulanmasından sorumlu kesim, bu iş için uygun gördüğü kimseleri kendi yerine temsilci kılan Hz. Peygamber (a.s.)'in sevk ve idâresindeki Devlet'tir. Devlet'in başkentinde *merkezî beytu'l-mâl*, bölgelerinde ise, bu merkez beytu'l-mâle bağlı, onun kontrol ve sorgulaması altında *şube (taşra) beytu'l-mâllar* vardır.

GİRİŞ

Hz. Peygamber (a.s.)'in, *Medîne-i Münevvere*'ye hicreti, İslâm Devleti'ni kurmanın ve İslâm Toplumu'nu tanzim etmenin ilk merhalesi sayılır. Yeni durumun gerektirdiği ihtiyaç ve ilişkileri düzenlemek için, teşrî'in amelî hükümlerinin vucûdu kaçınılmaz olmuştur. Şüphesiz, Hz. Peygamber (a.s.), Medîne'ye varışından itibaren, Devlet'i kurmak ve toplumu istikrara kavuşturmak için ihtiyaç duyulan işler ile icraatlara yönelik çalışmalar içinde görülür.

8 İşte bu araştırma, Hz. Peygamber (a.s.) döneminde İslâm Devleti'nin malî düzenlemeleri etrafında döner ve şu soruyu cevaplamaya çalışır: İslâm devletinin bir beytu'l-mali, bu devletin kurucusu ve idârecisi aleyhi's-selatu ve's-selâm zamanında var mıydı?

Konunun ayrıntılarında konuşmaya başlamadan önce, baştan itibaren kullanılan "*beytu'l-mâl*" tâbiri ile anlatılmak istenilen şeyin ne olduğunu belirlemek gerekir. Çünkü, dikkatlice bir hüküm verebilmek,

ancak bu kavram ve tâbiri tarif ettikten sonra mümkün olabilecektir.

Bu tâbire şu iki açıdan bakılabilir:

Birincisi: “**Beytu Mali’l-Müslimîn: Müslümanların Mâl Evi**”, müslümanların hak etmiş olması yüzünden devlete giren ve devletten çıkan her mala mahsus “**cihet**” (verilmiş yön) ile kamu malını özel maldan ayıran ve bu kamu malını harcama şekillerini açıklayan “**şerî ahkâm**”dır. Bu itibarla, müslümanların şerî ahkâma göre sâhibinin kim olduğu belli olmaksızın hak etmiş olduğu her mal, Beytu’l-Mâl’in gelirdir. Hak edenleri ve sâhipleri için, ya da müslümanların umûmî faydası (kamu yararı) ve işlerinin muhafazası için harcanması gerekli olan her mal da, Beytu’l-Mâl’in gideridir.

Bu bakış açısından, beytu’l-mâl, kamuya ait malî hakların lehine ve aleyhine (yani hak sahibi ve borç yükümlüsü olarak) şerî ahkâma göre sübût bulduğu manevî bir cihetten ibarettir. O, sarf yerlerine harcamayı tamamlayıncaya kadar, kamu mallarının içinde korunduğu mekana sâhip olmamaktadır; yani, bu mekan, beytu’l-mâl değildir. Daha da ötesi, Devlet’in hak etmiş olduğu mal, beytu’l-mâlın içinde eşya saklanmak üzere hazırlanmış herhangi bir yerine konulsa da bir, konulmasa da, beytu’l-mâlın mülkü sayılır. Yine müslümanların faydalarına sarfı gereken her hak (pay) da, beytu’l-mâlın borcu sayılacaktır (1).

İkincisi: “**Beytu’l-Mâl**”, devletin gelirleri olan malların içine konulduğu ve oradan sarfının yapıldığı “**mekan**”dır. Gerçi bu, giriş ve çıkışı belirlemek için bir idâre cihazını gerektirir. İşte bu mekan zamanın gelişmesi ile gelişir, malî ve idârî düzenlerin birbirini izleyen islâmî asırlarda olgunlaşması ile olgunlaşır; sonunda, içinde harcamalara ait bütün yazılar bulunduğu için malî denetimi yapacak bir divana sahip olur. Beytu’l-mâlın mütevellisi de, aylık olarak hesapları gözden geçirmek, giriş ve çıkışları uyuşturmak ve meydana gelmiş olan herhangi bir farkı ortaya çıkarmakla yükümlüdür (*Kudâme, 1981, 35-36*). Bu, büyük oranda dikkat ve mahâret gerektiren bir iştir. Bunun için, *İbn Haldûn*, malî görevin en önemli devlet görevi olduğunu görmektedir. Çünkü bu görev, devletin haklarını (paylarını) girişinde ve çıkışında korumaya önem verir. Bu hisselerin hepsi şahid bir kitapta ayrıntılı olarak yazılmıştır. Giriş ve çıkıştaki bu ayrıntı ise, ancak bu işin ehli olan mâhir kimseler tarafından yapılabilen hesapların büyük bir kısmı 9 üzerine kurulmuştur (*İbn Haldûn, 1984, 243*). Belki bu, çağdaş bir kısım yazarları, beytu’l-mâlî şimdiki zamanımızda Mâlîye veya Hazine Bakanlığı’na benzettikleri ve beytu’l-mâl sâhibinin (nazırının) Maliye Bakanı görevini yaptığını söyledikleri husustur (*Hasan, 1970, 237; Şelebî, 1964, 313*).

“Beytu Mâli’l-Müslimîn: Müslümanlar’ın Mâl Evi” tâbirine bu iki açıdan bakacağım. Bu şekilde, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında, özel malı, kamu malından ayıran şerî ahkâm var mıydı? Devlet’in gelirleri bu ahkâma göre nedir? Harcamaları nedir? Bu ahkâmın uygulamasından sorumlu olan kimdir? Bunda izlenen düzenlemeler nelerdir? Kamu mallarının meşrû’ şekillerde harcamasını tamamlayıncaya kadar konulduğu özel bir yer var mıdır? Başka bir ifadeyle; Hz. Peygamber (a.s.) zamanında, müslümanlar için **cihet** ve devletin gelirleri ile harcamalarını **düzenleyen ahkâm** anlamında bir “beytu’l-mal” var mıdır? Yine aleyhi’s-salâtu’s-selâm zamanında müslümanlar için, kamu mallarının içinde muhafaza edildiği **mekan** (yer) anlamında bir “beytu’l-mal” var mıdır?

Şüphesiz bütün bunların araştırılmasının başlangıcı, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında devletin gelir ve harcamalarını açıklamaktır.

Bu da, bize, aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm zamanındaki savaş hareketini, bu hareket üzerine kurulan mali neticeleri, gelir ve harcamaları düzenleyen teşrî’âtı, onda uyulan idârî düzenlemeleri takib etmeyi gerektirir. Bu gereklilik de, malî yön, veya ona bağlı olanı (ondaki teferruatı), malî yönün üzerine bina edildiği fiilî ve yasal esasları araştırma amacından kaynaklanır. Çünkü yeni gelişmeler, ister devletin doğumundaki başlangıçta, isterse islâmî fetihlerde yapılan malî düzenlemelerde olsun -devletin doğumunun başlangıcındaki ile islâmî fetihlerdeki malî düzenleme bunlardandır- şerî hükümleri gerektiği vakit, olaylar ile beraber hükümünü açıklayan Kur’ân’dan bir âyet iniyor; ya da Hz. Peygamber (a.s.) hükmü, sözü veya fiili ile açıklıyordu. İşte bu nass ve olayların toplamı, İslâm’da Malî Düzenleme’nin Genel Teşrî’ne ait esasları meydana getirmişlerdir.

Bu bakımdan araştırmamı şu üç kısma ayırıyorum:

Birinci Kısım : Hz. Peygamber (a.s.) Zamanında Devletin Gelirleri

İkinci Kısım : Hz. Peygamber (a.s.) Zamanında devletin Harcamaları (Giderleri)

Üçüncü Kısım: Kamu Mallarını Koruma (Muhafaza) Yerleri

Birinci Kısım **HZ. PEYGAMBER (A.S.) ZAMANINDA** **DEVLETİN GELİRLERİ**

Müslümanlara ait bir kamu malı oluşumu, Medîne-i

Münevvere’de devletlerinin doğuşundan sonra başlamıştır. Devlet’in sayılı gelirleri vardır. Bunların bir kısmı, savaş hareketinden doğmuştur. Diğer bir kısmı da, devletin teb’asına farz kılınmış olan malî yükümlülüklerdir. Bu gelirlerin kapsamı bakımından bu kısmı şu üç altkısma ayırıyorum:

- 10 *Birinci Alt kısım* : Savaş Hareketinden Doğan Mallar
İkinci Alt kısım : “Allah Yolunda Harcanması” Gereken Gelirler
Üçüncü Alt kısım : “Zekât” Gelirleri

Birinci Alt kısım **Savaş Hareketinden Doğan Mallar**

Müslümanlar Mekke’de müslümanlardan gördükleri ve kendilerinin oradan hicret etmelerine yol açan eza ve incinmenin arkasından, Allah’ın onlara kâfirleri öldürmeye, yani onlarla savaşmaya izin vermesinden sonra, İslâm’ın Medîne’ye yerleşmesinden ve devletini ortaya çıkarmasından çok geçmeden, akideyi (inancı) savunma ve onu yaymadan dolayı düşmanlar ile aralarında kızışma başladı. Bu izin el-Hacc süresinin 39. ve 40. şu âyetlerinin nüzülü ile olmuştur: “*Haksızlığa uğratarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmalarına izin verilmiştir...*” (İbn Hişâm, *Tarih Yok, II, 50; el-Vâkidî, 1980, 208; es-Suyûtî, 1980, 150*).

Müslümanların birçok malî gelirlere ulaşması, bu savaşlardan neşet etmiştir. Kur’ânî ve Nebevî teşrîât da, bu olaylarla beraber yürümüştür. Bu teşrîât, bu mallardan neyin kamu, neyin özel olduğunu, bu malların hak sâhiplerine nasıl paylaşılacağını ve bu mallardan müslümanların kamu yararı için kamuya nasıl tahsis edileceğini açıklamıştır.

Şimdi, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında bu savaş hareketinin en önemli hadiselerini izleyip, bu hadiseler üzerine kurulan malî neticeleri ve arkasından gelen teşrîâtı ortaya çıkarmaya çalışalım:

Müslümanların ele geçirdiği ilk ganimet Kureys’lilere ait birtakım develerdi. Bu devler, ekmek arasına katık olacak yiyecek, kuru üzüm ve ticâret eşyası yükleri taşıyorlardı. Hz. Peygamber (a.s.)’ın *Abdullah b. Cahş* komutasında gönderdiği az sayıda bir keşif seriyesi (askeri birlik) bunlara rastgelmişti. Olay, İkinci Hicrî yılda ve “*Nahle*” denilen yerde vukû’ bulmuştu. Seriyenin buraya gönderilşi de, Kureys’i gözetlemek ve onlardan haber edinmek içindi (2). Bu develer ile birlikte seriye Kureys’ten iki adamı da esir almış ve onları Hz. Peygamber (a.s.)’e

getirmişti. Bu iki Kureyş'li adamdan herbiri 40 (kırk) ukiyye gümüşü fidiye verip, serbest bırakıldılar. Bir ukiyye 40 (kırk) dirhemdir. Buna göre toplam fidiye 3200 (üç bin ikiyüz) dirhem olmaktadır. (*el-Vâkidî, 1984, I, 17*).

Bu ğanimetin nasıl dağıtıldığı konusuna gelince, *İbn Hişâm (II, 180)* ve *el-Vâkidî (1984, I, 18)*, şu rivâyette bunu şöyle zikretmektedirler: "Seriyenin komutanı olan *Abdullah b. Cahş*, arkadaşlarına şöyle dedi: Ele geçirdiğimizin (ğanimetimizin) beştebiri Hz. Peygamber (a.s.)'ındır. Ancak bu Yüce Allah'ın ğanimetlerin beşte birini farz kılmadan önce idi. Bu sözünden sonra Abdullah b. Cahş, develerin beşte birini Hz. Peygamber (a.s.)'e ayırdı. Geri kalan develerin tümünü de, arkadaşları arasında bölüştürdü". Ancak, *el-Vâkidî* ikinci bir rivâyette de şöyle demektir: "Hz. Peygamber (a.s.), Nahle'ye katılanların ğanimetlerini durdurdu. Bedir'e geçti. Nihayet Bedir'den döndü. Sonra hemen, Nahl'e katılanların ğanimetlerini Bedir'e katılanların ğanimetleri ile birlikte her topluluğa hakkını vermek suretiyle bölüştürdü" (*el-Vâkidî, 1984, I, 18*).

11 Aynı ikinci senenin Ramazan ayında, *Büyük Bedir* savaşı oldu. Burada, müslümanlar ğanimet olarak silah ve mallar kazandılar. Yetmiş kureyşli kâfiri de esir aldılar (*Müslim, Tarih Yok, XXII, 86; el-Vâkidî, 1984, I, 144; et-Taberî, Tarih Yok, II, 474; el-Ya' kâbî, Tarih Yok, II, 46; İbn Hişâm, Tarih Yok, II, 256*).

Bu Bedir ğanimetleri, müslümanların elde ettikleri büyük oranda ilk maldı. Ğanimetlerin nasıl bölüştürüleceğini açıklayan bir yasama (teşrî) de yoktu. Bunun üzerine Allah, Bedir ğanimetlerinin bölüştürme emrini Hz. Peygamber (a.s.), şu sözleri ile indirdi: "*Sana enfâla (ğanimetlere) dâir soru sorarlar, de ki: Ğanimetler, Allah'ın ve Peygamberi'nindir; inanyorsanız, Allah'tan sakının, aranızdaki münasebetleri düzeltin, Allah'a ve Peygamber'ine itaât edin.*" (8 el-Enfâl: 1). Akibinde Hz. Peygamber (a.s.) Bedir ğanimetlerini mücâhidlere (savaşçılara) eşit olarak dağıttı. Bedir ğanimetleri beşe bölünmedi. (*el-Vâkidî, 1984, I, 144; et-Taberî, Tarih Yok, II, 474; İbn Hişâm, Tarih Yok, II, 206*).

Esirleri de, esirin durumuna ve sosyal stasüsüne (toplumdaki yerine) uygun malî meblağlar mukabilinde fidiye olarak serbest bıraktılar. Bu, Hz. *Ebû Bekir es-Siddîk* (r.a.)'in Hz. Peygamber (a.s.)'e şöyle dediğinde göstermiş olduğu yola göre yapıldı: "Onlardan fidiye alalım da aldıklarımız bize kuvvet (güç) olsun. Umulur ki Allah onlara doğru yolu gösterir; o vakit de bize yardımcı olurlar". (*en-Nevevî, Tarih Yok, XXII, 86; et-Taberî, Tarih Yok, II, 474*).

Bir adamın fidyesi (kurtuluş bedeli), dört bin dirhem ile bin

dirhem arasında değişti. Ancak malı olmayacak derecede ihtiyaç sahibi (fakir) kimseyi, Hz. Peygamber (a.s.) bağışladı (3).

Hz. Peygamber (a.s.), Bedir enfâli (đanimetleri) için, dağıtımı tamamlanıncaya kadar, emin bir adamı âmil kıldı. Bu emin adam, *Abdullah b. Ka' b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ğanm b. Mâzin b. en-Naccâr*'dır (*el-Vâkidî, 1984, I, 100; İbn Hişâm, Tarih Yok, II, 207; et-Taberî, Tarih Yok, II, 458*). Esirlerin başına da, Abdullah'a yardım için, *şakrân* diye çağrılan bir hizmetçiyi âmil kıldı. (*el-Vâkidî, 1984, I, 115*). Yine *Cumh* oğullarının müttefikisi *Mahmiyye b. Cez' b. Abdiyeğuz ez-Zebîdî*'yi de đanimetlerin dağıtımında âmil olarak kullandı (dağıtımı için âmil kıldı) (*el-Vâkidî, 1984, II, 76*). İşte bu sahâbiler, Hz. Peygamber (a.s.)'ın emri ile harcama yerlerine dağıtımları tamamlanıncaya kadar kamu mallarını koruma sorumluluğunu üstlenen (üzerlerine alan) ilk kimseler olabilirler.

Bedir Savaşı'ndan bir ay sonra, Benû Kaynukâ' yahûdîleri kendileri ile Hz. Peygamber (a.s.) arasında olan anlaşmayı bozdular. Müslümanlara dűřmanlık gösterdiler. Halbuki, Medîne'ye geldiğinde Hz. Peygamber, Yahûdiler ile ahidleştiği bir akid (sözleşme) yazmıştı. İşte bunlar ilk bozguncu ve ahidlerini ihlâl eden kimselerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.), onları řam'a sürü (*İbn Selâm, 1981, 194; el-Belâzurî, 1978, 30; İbnu'l-Esîr, 1967, II, 96-97*). Müslümanlar 12 onların mallarını đanimet olarak ele geirdikler. Onlar arazilere sâhip değillerdi. Sadece kuyumcu idiler. Hz. Peygamber (a.s.), onların silâhlarını ve kuyumculuk âletlerini aldı (*el-Vâkidî, 1984, I, 179; et-Taberî, Tarih Yok, II, 481*).

Bu münasebet, ya da Bedir'in arkasından ve bu münasebetten biraz önceki sebeble, Allah řu âyeti indirdi: "*Biliniz ki, ele geçirdiğiniz đanimetin beşte biri sadece Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, dűřkünlerin ve yolcularındır...*" (8 el-Enfâl 41) (*ez-Zemahřerî, Tarih Yok, II, 159*). Buna göre, Hz. Peygamber (a.s.) đanimeti ve beşte birini dağıttı. Bu, İslâm'da beře bölünen ilk đanimet idi. Hz. Peygamber (a.s.) beşte bir đanimeti, bu âyette adı geçen haksahiplerine harcamak (dağıtmak) için aldı. Đanimetin geri kalan dörtane beşte birini, yani beşte dörtünü de mücâhidlere (savaşa katılanlara) dağıttı. (*el-Vâkidî, 1984, II, 179; et-Taberî, Tarih Yok, II, 481; el-Mâverđî, 1982, 139; ez-Zemahřerî, Tarih Yok, II, 159*).

Hz. Peygamber (a.s.)'ın sâhip olduğu ilk araziye (ilk toprağa) gelince, bu, *Benû'n-Nadîr* yahûdî âlimlerinden biri olan *Muhayrîk*'in Hz. Peygamber (a.s.)'e vasiyet ettiği arazidir. Muhayrîk müslüman olmuş, savaşmış ve *Uhud*'da Hicret'in üçüncü senesinde

öldürülmüştür. (*el-Vâkidî, 1984, I, 262; İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 34*). Bu arazi, yedi meyve bahçesine sâhipti. Bunlar şu bahçelerdir: *el-Meyseb, es-Safiye, ed-Delal, Husna, Berka, el-E'vâf* ve *el-Meşrebe*. Hz. Peygamber (a.s.) bu araziye **sadaka kılmıştır** (vakfetmiştir). (*el-Vâkidî, 1984, I, 378; el-Mâverdi, 1982, 169*).

Hız. Peygamber (a.s.)'ın fethettiğı ilk araziye gelince, bu, Benû'n-Nadîr arazisidir. Uhud savaşından altı ay sonra, yani Hicret'in dördüncü senesinin Rabî'u'l-Evvel ayında fethedilmiştir. Bu yahûdîler, Hz. Peygamber (a.s.) ile ahidlerini, Uhud savaşının sonucunu duyduktan sonra bozmuşlardı. *Ka' b b. el-Eşraf*, kırk adam ile birlikte Mekke'ye gitti. Kureyş ile ahidleştiler. Kureyş'liler onları Hz. Peygamber (a.s.)'i öldürmeye teşvik ettiler. Nitekim onlar Hz. Peygamber (a.s.)'e ihânet etmeye çalışmış ve evlerine iki maktûlun (öldürülen kimsenin) diyetini istemek için geldiğinde, Hz. Peygamber (a.s.)'a su'î kast girişiminde bulunmuşlardı. (*el-Balâzurî, 1978, 31; İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 108; ez-Zemahşerî, Tarih Yok, IV, 79*). İşte, Benû'n-Nadîr'in bu işi ortaya çıktığında, Hz. Peygamber (a.s.) onlara Medîne'den çıkmalarını emretti. Başlağıçta bunu reddettiler. Savaşa davet ettiler. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (a.s.) onları onbeş gün kuşatma altında bulundurdu. Bu onbeş günden sonra Hz. Peygamber (a.s.) ile, Medîne'den çıkmaları, zırh ve silâhın tamamı dışında develerin yüklenebileceğı kadar mallarını almak üzere sulh (barış anlaşması) yaptılar. Bazıları *Hayber*'e gitti. *Ebû'l-Hakîk* ailesi bunlardandır. Bazıları da Şam'a. (*el-Balâzurî, 1978, 31; İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 109; ez-Zemahşerî, Tarih Yok, IV, 80*). Onlardan müslüman olan iki kişinin arazisi (toprakları) dışında, arazilerinin tamamı da müslümanların oldu. Bu iki kişinin müslüman olması, bu ikisine ait malların hepsini onlara kazandırdı (5).

13 İşte Benû'n-Nedîr'in bu malları, müslümanların sulh yoluyla elde ettikleri malların ilki idi. Bu sebeple, bu malları "fey" olarak adlandıran el-Haşr sûresi nâzil oldu (*es-Suyûtî, 1980, 208*). Bu sûre, fey'in hükümlerini açıkladı ve fey'i, Hz. Peygamber (a.s.)'in görüşüne göre müslümanların yararına harcanacak kanu mülkü kıldı (6).

Hız. Peygamber (a.s.), arazilerin dışında bunların mallarını, özellikle muhâcirlere, onların yüklerini Ensâr'dan kaldırmak için dağıttı. Ancak Ensâr'dan fakir olarak anılan iki adama, *Sehl b. Huneyf* ile *Ebû Ducâne Simâk b. Hareşe*'ye de Hz. Peygamber (a.s.) bu maldan verdi (*el-Belâzurî, 1978, 32; İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 110; el-Mâverdi, 1982, 169*). Bu uygulama ile, Hz. Peygamber (a.s.), islâm toplumundaki topluluklar arasını yakınlaştırıp onları dengeledi. Araziye

gelince, Hz. Peygamber (a.s.) onu müslümanlar arasında dağıtmayarak kamu yararına vakfetti. O, bu arazideki hurma ağaçlarının altını ekiyordu. Bundan gelir elde ediyor; bu gelirden hanımlarının ve ev halkının senelik yiyeceğini çıkarıyor; arta kalanı da, at ve silâh şeklinde Allah yolunda kullanılacak malzemeye çeviriyordu. (*el-Kuşeyrî, Tarih Yok, XXII, 80; el-Vâkidî, 1984, I, 378; el-Balâzurî, 1978, 31*).

Hicretin beşinci yılında Şevvâl ayında, Ahzâb veya Hendek savaşı oldu. Çünkü Benû'n-Nadîr yahûdîleri, Hayber'den Mekke'ye gelenler, birleşip toplanmışlardı. Kureyş ve Ğatafân'ı da Hz. Peygamber (a.s.)'i öldürmek üzere ayaklandırmış ve buna teşvik etmişlerdi. Onlara Benû Kureyza da katılmıştı. Bu şekilde Benû Kureyza, müslümanlara hâinlik etmiş ve ahdi bozmuştu. (*İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 146; el-Vâkidî, 1984, II, 496; el-Belâzurî, 1978, 35; et-Taberî, Tarih Yok, II, 564*). Bu ahzâb (tarafhtarlar), müslümanların etrafına ve girişine müşriklere engel olan hendek kazdığı Medîne'yi kuşattılar. Sonra bir fayda elde etmeden, veya bir amaca ulaşmadan Medîne'yi terkettiler.

Bundan bir ay sonra, yani Hicret'in beşinci yılında Zû'l-Ka'de ayında, müslümanlar Benû Kureyza ile, ahdi bozmalarının cezası olarak savaşmak için çıktılar (*el-Vâkidî, 1984, II, 496; el-Belâzurî, 1978, 35; et-Taberî, Tarih Yok, II, 581*). Onları yirmibeş gece kuşatma altında tuttular. Nihayetinde, kuşatma onları bitkin düşürdü. Sonra, Hz. Peygamber'in izni ile Sa'd b. Mu'âz'ın vermiş olduğu hükmü kabul ettiler. O da, onların savaşçılarını öldürmeye ve mallarını almaya hükmetmişti. (*el-Buhârî, Tarih Yok, V, 44; el-Vâkidî, 1984, II, 512; el-Belâzurî, 1978, 35; İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 146; et-Taberî, Tarih Yok, II, 587*). Hz. Peygamber (a.s.), bu mallara, el-Enfâl sûresinin kırkbirinci âyetinde açıklanan ve bu olaydan önce nâzil olmuş bulunan ğanimet hükmünü uyguladı. Buna göre, ğanimeti beşe ayırdı. Onun dört tane beşte birini (yani beşte dördünü) mücahidler (savaşa katılanlar) arasında dağıttı (*el-Vâkidî, 1984, II, 522; et-Taberî, Tarih Yok, II, 591; İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 149*).

14 Hicret'in altıncı senesinin Zu'l-Ka'deh (Zu'l-Ka'det) ayında, Hz. Peygamber (a.s.), Kureyş ile "Hudeybiye Barışı"nı (Sulhu'l-Hudeybiye) yaptıktan sonra, müslümanlar tamamen, belâlarını bekleyen düşman Hayber yahûdîlerine doğru yöneldiler. Hz. Peygamber (a.s.), Hudeybiye Barışı'ndan iki ay sonra, yani yedinci senenin Muharrem ayında, onlarla savaştı. Bir ay kadar devam eden kuşatmadan sonra onlara boyun eğdirdi (*el-Belâzurî, 1978, 36*).

Bu şekilde, müslümanlar, Hayber'deki malları ğanimet olarak kazandılar (ele geçirdiler). Hz. Peygamber (a.s.), bu mallardan taşınır

onların (menkûlun) beşte birini aldı ve geri kalanı savaşa katılanlara dağıttı. Araziye gelince, Hayber halkı Hz. Peygamber (a.s.)'dan, kendilerini arazileri ile bırakmalarını ve bunun için çıkan ürünün yarısıyla kendileri ile muâmele yapmasını istediler. Hz. Peygamber (a.s.), bunda onları, müslümanların uygun görecekları süreyle sınırlı olmak üzere kabul etti. Zirâ onlara şöyle demişti: “Sizi Allah'ın sizi yerleştirdiği müddetçe yerleştiriyoruz, fakat çıkartılmanızı istediğimizde sizi çıkartırız”. (el-Kuşeyrî, Tarih Yok, XX, 208; İbn Selâm, 1981, 431; Belâzurî, 1978, 36; et-Taberî, Tarih Yok, III, 15). Hz. Peygamber (a.s.) Abdullah b. Revâhe'yi, ürünün miktarını belirlemek ve her sene onun yarısını almak için onlara vâli kıldı. (İbn Selâm, 1981, 432; İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 229; el-Belâzurî, 1978, 37; et-Taberî, Tarih Yok, III, 20). Hayber, Hz. Peygamber (a.s.)'in, sonra da, Ebû Bekir es-Sıddîk'in hayatları boyunca ve Ömer'in halîfeliğinde de, bir müddet bu durumda kaldı. Sonra Ömer, Hicâz'dan ehû'z-zime kimseleri çıkartması üzerine Hayber halkını sürgün etti (el-Kuşeyrî, Tarih Yok, X, 209; el-Belâzurî, 1978, 49; İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 231).

Fedek halkı, Hz. Peygamber (a.s.)'in Hayber'lilere karşı yaptığını öğrenince, Muhayyisa b. Mes'ûd elçiliğiyle Hz. Peygamber (a.s.) ile barış yapmayı istediler. Hz. Peygamber (a.s.) de, araziye onlara terk edip, çıkan ürünün yarısı üzerine muâmele ederek onlarla sulh ve anlaşma yaptı. İşleri, Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'nin kendilerini sürgün etmesine kadar bu şekilde devam etti (et-Taberî, Tarih Yok, III, 20).

Yine yedinci senede, Hz. Peygamber (a.s.), Hayber'den ayrıldıktan sonra Vâdî'l-Kurâ'ya geldi. Halkını İslâm'a çağırdı. Onlar savaşarak bundan geri durdular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) burayı kuvvet kullanarak (unveten) fethetti. Allah da bura halkının mallarını ona ğanimet olarak verdi. Onlardan müslümanlara çokça ev eşyası ile ticaret eşyası mal kaldı. Hz. Peygamber (a.s.) bunun beşte birini aldı. Araziyi, hurmalıkları sakinlerine bıraktı. Onlara Hayber halkına yaptığı şekilde işlem yaptı. (el-Vâkidî, 1984, II, 711; el-Belâzurî, 1978, 47). 'Amr b. Sa'îd b. el-'Âs b. Umeyye'yi de Vâdî'l-Kurâ'ya vâli kıldı. Aynı şekilde Zeyd b. Ebî Sufyân'ı da, Teymâ'nın fethinden sonra vâli kıldı. (el-Belâzurî, 1978, 48). Teymâ halkına, Hz. Peygamber (a.s.)'in Hayber, Fedek ve Vâdî'l-Kurâ'ya yaptığı kolaylık 15ulaşınca, Hz. Peygamber (a.s.) ile mal üzerinde sulh ve anlaşma yaptılar. Bölgelerini ve arazilerini ellerinde tuttular. (el-Vâkidî, 1984, II, 711; el-Belâzurî, 1978, 48).

Hicret'in sekizinci yılı Ramazan ayında Mekke'nin fethi gerçekleşti. Hz. Peygamber (a.s.), Mekke'yi halkına geri verdi. Ondan hiçbir malı ganimet olarak almadı. Mekke'lilere şöyle hitâb ederken, şu meşhûr cümlesi ile Mekke'yi onlara ihsân etti: “*Ey Kureys topluluğu! Benim size yaptığının ne olduğunu görüyor musunuz? Cevap verdiler: İyiliktir, cömert kardeş ve cömert kardeşin oğlu. Sonra Hz. Peygamber (a.s.) onlara, ‘gidin haydi serbestsiniz’ dedi.*” (İbn Hişâm, Tarih Yok, IV, 41; *el-Ya'kûbî, Tarih Yok, II, 60; et-Taberî, Tarih Yok, III, 61*).

Hz. Peygamber (a.s.), ‘Attâb b. Esîd’i Mekke’ye âmil kıldı. Ona her gün için, *İbn Hişâm*’ın **es-Sîre**’de naklettiğine göre bir dirhem maaş verdi. Bunun üzerine ‘Attâb b. Esîd insanlara şöyle diyerek hitâb etti: “Bir dirheme aç kalan kimsenin karımını Allah aç bıraksın. Zirâ, Allah’ın Elçisi, bunun yeterliliğini takdir etti ve bana, her gün bir dirhem maaş verdi. Artık hiçbir kimseye muhtaç değilim”. Ancak *İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Gâbe*’de bunu şöyle zikretmektedir (1328, III, 557): “Hz. Peygamber (a.s.), ona gündelik iki dirhem maaş verdi. Sonra o, insanlara şöyle diyerek hitâb etti: “Hiçbiriniz ‘Attâb benden şunu aldı diyemeyecek; zirâ, Allah’ın Elçisi, maaş olarak bana, her gün iki dirhem verdi. Her gün iki dirhemini duyurmadığı bir karnı Allah hiç doyurmasın!”

Aynı yılın (sekizinci) Şevvâl ayında, *Huneyn* savaşı oldu. Müslümanlar, şiddetli çarpışmadan sonra *Havâzin*’i yendiler. Büyük bir topluluk olan *Havâzin*’den ölen ve esir alınan oldu. Müslümanlar, çokça ganimet elde ettiler (7). Hz. Peygamber (a.s.), esirleri ve ganimetleri *el-Ci'râne*’ye götürdü. *Mes'ûd b. Amr el-Ğifârî*’yi ganimetlerin başına getirdi. (İbn Hişâm, Tarih Yok, IV, 76; *el-Vâkidî, 1974, 949 v.s.*). Sonra *Havâzin* heyetleri, *el-Ci'râne*’ye intikâlin arkasından geldiler ve Hz. Peygamber (a.s.)’dan esirlerin bağışlanmasını istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber esirleri bağışladı. (*el-Ya'kûbî, Tarih Yok, II, 63; et-Taberî, Tarih Yok, III, 82*). Ganimetlerin beşte birini aldı. İnsanların kalblerini, onlara beşte birden vererek ısındırdı (te’lif etti). (*el-Vâkidî, 1984, III, 944; et-Taberî, Tarih Yok, III, 90*). Sonra Hz. Peygamber (a.s.), ganimetlerin beşte birinin geri kalanını götürdü. *ez-Zahrân*’ın bir bölgesi olan *Meccene*’de tuttu. Kendisi de umreye gitti. Umresini tamamlayınca, *Zu'l-Ka'b*’nin son altı gecesi için *Medîne*’ye’ye döndü. Ganimetlerin arta kalanı da Hz. Peygamber (a.s.)’ı izledi. (İbn Hişâm, Tarih Yok, IV, 107).

Hicret'in dokuzuncu yılında, *et-Tevbe* diğer adıyla *Berâ'et* sûresi nâzil oldu (*ez-Zemahşerî, Tarih Yok, II, 172; İbnu Kesîr, et-Tefsîr, Tarih Yok, II, 346*). Bunda, “**ehlu'l-kitap**”tan “**cizye**”

alınması Yüce Allah'ın şu sözleri ile teşrî kılındı: “*Kitab verilenlerden, Allah'a, âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberi'nin haram kıldığını haram saymayan, hak dînini dîn edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın.*” (9 et-Tevbe: 29). Akibinden Hz. Peygamber, Rum (Bizans) Kralı (İmparatoru) Hirakl'ın 16 kendisini öldürmeyi emrettiğini öğrendikten sonra, eş-Şâm civarlarında Tebûk'da Rumlar ile savaşmak için insanlara hazırlanmalarını buyurdu. Hz. Peygamber (a.s.), dokuzuncu yılın Recep ayında Tebûk'a ulaştı. Savaşmadı. Onlarla Cizye üzere barış yaptı. (*el-Vâkidî, 1984, III, 990; et-Taberî, Tarih Yok, III, 100*).

Tebûk'ta bulunan Hz. Peygamber (a.s.)'e *Eyle*'nin vâlisi *Yuhanna b. Ru'be* geldi. Hz. Peygamber (a.s.) ile, her adam için yılda bir dinar vermek üzere barış yaptı. Bu da, üçyüz dinar tuttu. (*el-Belâzurî, 1978, 81*). *Ezruh* halkı ile her Receb'te yüz dinar üzere barış yaptı. Aynı şekilde (her Receb'te yüz dinar olarak), *Cerbâ*' halkı ile de cizye üzere barış yaptı. *Maknâ* halkı ile ise, ürünlerinin dörtte biri üzere barış yaptı (*el-Vâkidî, 1984, III, 1031; el-Belâzurî, 1978, 81*).

Hz. Peygamber (a.s.), *Hâlid b. el-Velîd*'i, *Dumetu'l-Cendel* kralı *Ukeydir el-Kindî*'ye gönderdi. Hâlid, onu esir etti ve Hz. Peygamber (a. s.)'a getirdi. Ancak Hz. Peygamber (a. s.), onunla cizye üzere barış yaparak onu bağısladı ve serbest bıraktı (*İbn Hişâm, Tarih Yok, IV, 126; et-Taberî, Tarih Yok, III, 109*).

Hz. Peygamber (a.s.), Hicret'in dokuzuncu yılı Ramazan ayında Tebûk'tan döndüğünde, *Himyer Krallıkları*'nın elçileri, müslüman olmaları nedeniyle Hz. Peygamber (a.s.)'e geldiler. Hz. Peygamber (a.s.) de, onlara müslüman olmalarının gerektirdiği malları ve arazileri ile ilgili vecibelerini belirleyen bir yazı gönderdi (8). Elçilerini ve âmillerini, İslâm'ın ahkâmını ve üzerlerine vâcib olan sadakaların miktarlarını bildirmek için, onlara doğru sevketti. Yemen halkından ehlu'z-zimme olan her ergin kimse için de bir dirheme veya onun değerinde (onun yerine) “el-Ma'âfir (المعافير)” adlı giyecekleri (cizye olarak) şart koydu. *Mu'âz b. Cebel*'i onlara emir kıldı. Hz. Peygamber (a.s.) *Mu'âz b. Cebel*'den “sadaka” ve “cizye”yi de toplamasını istedi(9). (*el-Belâzurî, 1978, 82; el-Ya'kûbî, Tarih Yok, II, 81; et-Taberî, Tarih Yok, III, 121*).

Bu yılda, *Tebâle* ve *Cureş* halkları da, çarpışma olmaksızın, İslâm dinine girdiler. Hz. Peygamber (a.s.), onlarla müslüman olmaları üzerine yükledikleri yükümlülükleri belirdi. Onların arasında bulunan ehlu'l-kitab'tan her bir ergin kimse için, bir dinar (cizye olarak) koydu.

(*el-Vâkidî, 1984, II, 754; el-Belâzurî, 1978, 70; Ibn Hişâm, Tarih Yok, IV, 174*).

Hicret'in onuncu yılında, *Necrân* halkı, heyetini Hz. Peygamber (a.s.)'e gönderdi. Hz. Peygamber (a.s.)'dan barış istedi. Hz. Peygamber (a.s.) da onlarla barış anlaşması yaptı. *Necrân* halkına, hak ve vecibelerini bildiren bir yazı gönderdi. Vecibeleri arasında bin adedi Sefer ayında bin adedi de Receb ayında olmak üzere, iki bin "hulle" (elbise) ödemelerini, her bir hulle bir gümüş ûkiyye kıymetinde olması şart konulmuştur. Bir ûkiyye kırk dirhem ağırlığında idi. Bu artıp eksile bilirdi. Buna göre hullelerin (elbiselerin) kıymetinin yekûnû, $40 \times 2000 = 80.000$ (seksen bin dirhem) olmakadır. (*el-Belâzurî, 1978, 75; el-Ya'kûbî, Tarih Yok, II, 83*).

Aynı şekilde, Hz. Peygamber (a.s.), *el-Bahreyn*'deki *Hicr*'de bulunan mecusi halktan da cizye aldı. Bunlar, İran'a bağlıydılar (*Ebû Yûsuf, 1979, 129; el-Belâzurî, 1978, 83; el-Ya'kûbî, Tarih Yok, II, 82*).

17 Hz. Peygamber (a.s.) dönemindeki harb (savaş) hareketinin bu takdiminden (sunuluşundan) sonra, islâm devletinin gücünü Mekke ve Medîne civarına, Şam yakınlarına kadar kuzey Hicaz'a, *Necrân*, Yemen, Umân ve Bahreyn ile Yarımadanın ortalarında birçok bölgeye yaydığını anlıyoruz.

İşte islâm devleti bu hareketin sonucu olarak, birçok malî kaynak elde etmiştir. Bu harekete ait vakı'aların hemen peşini de bu malların haksahiplerini ve nasıl bölüştürüleceğini açıklayan yasaların konulması izlemiştir. Bu kaynaklar şu üç çeşit içinde kendini göstermektedir:

1- Ğanimetler: Bu, müslümanların savaş sonucunda elde ettikleri mallardır.

Müslümanlar ğanimetler kazanmaya Hicret'in ikinci yılından itibaren, ilk olarak Nahl sûvâri müfrezesi ile başladı. Sonra Büyük Bedir'in "enfali", daha sonra Benû Kaynukâ', Benû Kureyza, Hayber, Vâdî'l-Kurâ ve Havâzin'in malları, ... ile devam etti.

Hicret'in ikinci yılında Bedir enfâlinden sonra, ğanimetlerin beşe bölünmesi teşrîf kılındı. İlk olarak Benû Kaynukâ' ğanimetlerine uygulanan bu düzenleme gereğince, ğanimetlerin beşte dördü (yani dört tane beşte biri) mücâhidlere (savaşa katılanlara) dağıtılır oldu. Diğer beşte bire (yani beşinci beşte bire) gelince, bunu, Hz. Peygamber (a.s.) haksahiplerine harcamak için alıyordu.

Ğanimetler ile, bunların dikkatlice bölüşümü yapılan parçalarına ait miktarların sayımı yapılıyordu (istatistiği tutuluyordu). *Mu'aykib b. Ebî Fâtıma ed-Dûsî*, Hz. Peygamber (a.s.)'in ğanimet kâtibi idi. (*el-*

Cehşiyârî, 1980, 12). Aynı şekilde o, Hz. Peygamber (a.s.)'in mührünün sorumlusuydu. (*İbn Abdi'l-Berr*, 328 h., III, 476; *İbnu'l-Esir*, *Usdu'l-Ğâbe*, 1328 h., V, 241).

Hz. Peygamber (a.s.), her ğanimete, dağıtımını tamamlanıncaya kadar bir "emîn" tayin ediyordu. Nitekim, *Abdullah b. Ka' b b. Ğanm*'i Bedir enfali için tayin etmiştir. Aynı şekilde, Bedir esirleri için Şakrân diye çağrılan bir hizmetçiyi; *Mahmiyye b. Cez*'i Bedir ğanimetlerinin bölme işlemi için; *Mes'ûd b. Amr el-Ğifârî*'yi *Havâzin* ğanimetleri için, âmil edinmiştir. İşte, hak sahiplerine bölüştürülüp dağıtma işlenmi tamamlanıncaya kadar Hz. Peygamber (a.s.)'in belirlediği yerde malı korumak bunların görevindendi. Bu görev, bazen malı bir yerden diğerine Hz. Peygamber (a.s.)'in emri ile nakledilmesini de gerektirebilirdi. Nitekim, *Huneyn* ğanimetleri ile *Havâzin* esirlerinde olduğu gibi. Zirâ bunlar, önce el-Ci'râne, sonra ez-Zahrân'ın bir bölgesindeki *Mecenne*'ye, daha sonra da, Medîne'ye nakledildiler. Aynı şekilde, bu görev bazan dağıtma işleminden önce bir müddet malı korumayı da gerektirebilirdi. Nitekim *Havâzin* ğanimetlerinde olduğu gibi. Zirâ bu ğanimetler ikinci yılın Şevvâl ayında kazanılmış ve daha sonraları Hz. Peygamber (a.s.)'in *Zu'l-Ka'de*'nin veya *Zu'l-Hicce*'nin başında ümreden dönerek Medîne'ye ulaşmasından sonra ona getirilmiştir. (*İbn Hişâm*, *Tarih Yok*, IV, 76, 108). Ayrıca, *el-Vâkidî*'nin iki rivâyetinden birine göre, Hz. Peygamber (a.s.) ikinci yılın Receb ayında ğanimet olarak kazandıkları *Nahle* halkının ğanimetlerini, Bedir'in ğanimetleri ile paylaştırmak için aynı yılın Ramazan ayına kadar bekletti. (1984, I, 18).

Hz. Peygamber (a.s.)'in ğanimetlerin beşte birleri için âmili vardı. Bu, Benû Esed'den *Mahmiyye b. Cez*' diye çağrılan bir adamdı. (*el-Kuşeyrî*, *Tarih Yok*, VII, 179, 181). Şüphesiz o, hakedilenlerin sâhibleri belirleninceye ve paylarını almak için kendilerine verilmeye kadar bu malı herhangi bir müddet için ve herhangi bir mekanda gözetimi altında korumaktaydı.

2- el-Fey': Bu kaynak, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında, müslümanların çarpışma (savaşma) olmaksızın elde ettikleri, veya üzerine barış anlaşması yaptıkları mallar ve ürününden bir kısmının halkına bırakıldığı arazilerin gelirlerinden, müslümanların payı şeklinde görülür.

Fey', Hz. Peygamber (a.s.) zamanında devletin bir gelir kaynağını teşkil eder. Bu, Muhayrîk'in Hz. Peygamber (a.s.)'e verdiği, Hz. Peygamber (a.s.)'in de onu, kamu yararına harcadığı sadakaları arasına koyduğu topraktan başlar ve Hz. Peygamber (a.s.)'in

taşınırlarını muhâcirler arasında dağıttığı, toprağını ise, ürününden nafakasını almak ve kalanını da Allah yolunda malzeme olarak at ve silaha harcamak suretiyle kamu yararına vakfettiği Benû'n-Nadîr mallarına kadar şâmil olur. Aynı şekilde, müslümanlar, ürünün bir kısmını halkına bıraktıkları topraktan yıllık olarak çok miktarda ekin ve meyva elde ediyorlardı. *Hayber, Fedek, Vâdî'l-Kurâ* ve *Maknâ* toprakları böyleydi. Hz. Peygamber (a.s.), buralardan elde edilen bu gelirleri "kamu yararına", "elçileri karşılamaya" ve "orduyu hazırlamaya" harcıyordu.

3- el-Cizye: Bu, devletin müslüman olmayan (ğayr-i müslîm) teba'sından (vatandaşından) aldığı maldır. Cizye, Hicret'in dokuzuncu yılında teşrî' olunmuştur. Devlet'in gelirlerinden bir kısmını meydana getirir. Zirâ müslümanlar, *Teymâ, Tebûk, Eyle, Uzreh, Cerbâ', Maknâ, Dûmetu'l-Cendel, Negrân, Hicr, Yemen* halkının zimmîleri ile *Tebâle* ve *Cureş* halkından cizye alıyorlardı. Şüphe yoktur ki, savaş hareketinin gelirleri, Hz. Peygamber (a.s.) dönemindeki devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

İkinci Altkısım

Allah Yolunda Harcanması Vâcib Olan Gelirler

Allah, kamu yararı için, islâm toplumundaki fakirleri ve ihtiyaç sahiplerini gözetmek üzere kendi yolunda harcama yapmalarını daha Mekke döneminde, davetin doğuşundan itibaren müslümanlara farz kıldı⁽¹⁰⁾. Bu "infâk farizesi" zekât farzından ve nisâblarının belirmesinden sonra Medîne döneminde de devam etti. Bu yüzden, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "*Malda, zekâtтан başka hak vardır*".

19 Sonra Yüce Allah'ın şu sözü takib etti: "*Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir; lakin iyi olan, Allah'a, Âhiret Günü'ne, Melekler'e, Kitab'a, Peygamberler'e inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekât veren... kimselerdir...*" (2 el-Bakara: 177) (et-Tirmizî, 1966, III, 21).

Buna göre Allah, mü'min itaat kâr kulların sıfatlarını, onların mallarından sarf etmesi, yani onlardan harcama yapması, namaz kılması ve zekât vermesi şeklinde sıralamaktadır. Burada, zekât verme mal vermeye atfedilmiştir. Bu ikisinin arası namaz kılmak ile ayrılmıştır. Bu da gösteriyor ki, mal vermek, -ilk olarak zikredilmiştir- zekât vermekten

başkadır. Zirâ, atfın, ma'tûf ve ma'tûfun aleyh arasında değişik olması gerektiği bilinmektedir.

O halde "infak" (harcama), aslında zorunlu bir farizedir. Ancak İslâm onun, nicelik ve niteliğini belirlememiştir; daha da ötesi, olağan üstü haller beklentisi, savaş, açlık ve tabî felaketler gibi ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için, onun durumunu açık bırakmıştır. Bu gibi haller ile ümmet bazan karşılaşır. Bu da, zekât ve diğer olağan kaynakların karşılayamayacağı malları gerektirir... Bunun için, ihtiyaç halinde icrâsı gerekli kurallar koymak, veliyyu'l-emr üzerine vâcib olur. (*el-Kudât, 1984, 47*).

Bu vâcibin Hz. Peygamber zamanında edâsı, tek bir şekilde olmayıp; aksine birçok tatbiki şekillerde görülmüştür:

- Doğrudan acil ihtiyaç olmadığında, her bir müslüman uygun gördüğü malını hür iradesi ile tasadduk etmeye serbest bırakılıyordu. Sahâbe sadakalarda birbirleriyle yarışıyor ve ondaki çoklukla birbirlerine övünüyorlardı. Öyle ki, Ebû Bekir (r.a.), bir kaç kere, bütün malını bağışladı. O devamlı olarak müslümanların yararlarına harcamalarda bulunuyordu. Sonunda, onun için Hz. Peygamber (a.s.) şöyle dedi: "*Dostluğunda ve malında insanların bana en iyilikte bulunanı Ebû Bekir'dir.*" (*el-Buhârî, Tarih Yok, V, 4; et-Taberî, Tarih Yok, III, 191*). Ömer b. el-Hattâb malının yarısını bağışladı. (*es-Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, Tarih Yok, 37*). Abdurrahman b. Avf, defalarca çokca mal bağışladı. Nitekim o, malının yarısıyla, sonra kırkbin dinarla bağışta bulunmuştur. Daha sonra malından, beşyüz at ve beşyüz deve Allah yolunda savaşmak için hazırladı (*İbn Hâcer, el-İsâbe, 328 h., II, 416*). Kâ'b b. Mâlik, Tebûk savaşına oturup gitmemesinden hemen sonra, Allah'a tövbe için bütün malını bağışlamak istedi; ancak, Hz. Peygamber (a.s.) ona şöyle dedi: "*Malının bir kısmını kendin için tut.*" (*el-Buhârî, Tarih Yok, 139*). Halid b. el-Velîd, zırhlarını ve harb malzemelerini Allah yolunda vakfetti (*el-Buhârî, Tarih Yok, II, 51; el-Kuşeyrî, Tarih Yok, VII, 57*).
- 20 - Müslümanlar, mal (para) vermeyi gerektiren bir olağan üstü durumla karşılaştıkları zaman, Hz. Peygamber (a.s.) bu olağan üstü durumu karşılamak için, müslümanları, mallarını (paralarını) bağışlamaya çağırır. Bağışlayacakları miktarda, müslümanların inançlarının gücünü ve Allah ile Resûlu'nun hoşnutluğunu kazanmak üzere mal dağıtımında birbirleriyle yarışmalarına bakmak için, onları serbest bırakıyordu. Bu da, Hz.

Peygamber (a.s.)'ın, belirlemesine ihtiyaç göstermeden yeterli malın onda toplanmasını sağlıyordu.

Nitekim müslümanlar, su istekleri için su kaynağına ihtiyaç duyduğunda, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: “*Kim Ruma'da (رومة) kuyu açarsa Cennet onudur.*” Hemen Osman b. Affân (r.a.) orada kuyuyu açtı. (*el-Buhârî, Tarih Yok, V, 17*). Yine Hz. Peygamber (a.s.) Tebûk savaşına hazırlanmak isteyip, yeterli mal bulamadığında, şöyle buyurdu: “*Kim Tebûk savaşında çarpışacak müslüman ordusunu hazırlarsa, Cennet onudur.*” Bunun üzerine yine Osman b. Affân bu orduyu hemen hazırladı. (*el-Buhârî, Tarih Yok, V, 17*). İmâm Müslim'in rivâyetine göre (*Tarih Yok, VII, 102*), Mudar'dan bir kavim Hz. Peygamber (a.s.)'e geldiğinde, Hz. Peygamber (a.s.)'in onlara gösterdiği ihtiyaç ve yoksulluk sebebiyle yüzü asılıp sarardığında, girdi sonra çıktı -yani evlerine, veya kamu mallarının korunduğu yere girdi ve hiçbir şey bulamadı-. Bunun üzerine insanları topladı. Sonra hangi miktar ve çeşitten mal ile sadakaya gücü yeten herkese emrederek hitâb etti. Öyleki şöyle diyordu: “*Isterse bir hurmanın yarısı ile.*” Hemen Ensâr'dan bir adam, içinde çok mal (para) bulunan avcunun nerdeyse güç yetiremediği bir keseyi çabucak getirdi. Sonra insanlar pesişişine bunu yaptılar. Nihayetinde, biri yiyecek ve diğeri giyecek olmak üzere iki küme oluşuverdi. Hz. Peygamber (a.s.)'in yüzü, müslümanların Yüce Allah'a itaâta, mallarını sarfetmeye, “bir” ve “takva”da kendi aralarında yardımlaşmaya koşuştukları için sevinçten parladı.

- Hz. Peygamber (a.s.) diğere zamanlarda, olağan üstü hallerin baskısı altında bulunulduğunda, müslümanlara ihtiyaç duymadıkları bütün mallarını terketmelerini ve bu malları, ona ihtiyaç duyan kimselere vermelerini emrediyordu. Müslim'in **Sahîh**'inde bu şöyledir: “*Müslümanlar bir seferdeyken Hz. Peygamber onlara şunu buyurdu: Yanında hayvan fazladığı bulun kimse onu hayvanı olmayan kimseye versin. Yanında azık fazladığı bulunan kimse onu azığı bulunmayan kimseye versin. Bu şekilde malların sıralanabilecek bütün çeşitlerini sıraladı. Nihayetinde biz, içimizden hiçbir kimsenin fazladıkta hakkının (payının), kalmadığını gördük.*” (*el-Kuşeyrî, Tarih Yok, XXII, 33*).

Üçüncü Altkısım Zekât Gelirleri

Zikri önce geçen Allah yolunda umumî bir şekilde yapılan bu infak vâcibesine ilaveten, Allah, mallarının birkaç çeşidiyle sınırlı zekâti müslümanlara farz kıldı. Bu bakımdan zekât, nakdî çokluğu (serveti), ticâret mallarına, bir kısım hayvan sınıfına ait çokluk (servet) ile zirâf çokluğa (servete), şimdi ayrıntılarına girmeye imkân olmayan özel şartlar ve oranlar ile şâmil olur.

Zekât, yasal (şerî), zorunlu bir farîzedir. O, İslâm'ın rukûnlerinden (esaslarından) biridir. Daha da ötesi, islâmın bu esasları içinde toplumsallığı âşikar olan esastır. Çünkü o, güç yetiren ferdin boynundaki topluma ait hak (pay) dır. Zekât toplumun bir kısmına şerefli bir hayat yaşamak için yeterli olanı sağlamak üzere toplanır. En yaygın kabûle göre, zekât, Medîne döneminde Hicret'in ikinci yılında farz kılınmıştır. Yüce Allah, zekâtın sarf yerlerini şu sözü ile açıklamıştır: *"Zekâtlar, Allah'tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, onu toplayan me'mûrlara, kalpleri müslümanlığa ısındıracaklara verilir; kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların ve yolda kalanların uğruna sarf edilir. Allah bilendir, hakîmdir."* (9 et-Tevbe 60).

Hz. Peygamber (a.s.), islâm devletine boyun egen bölgelere zekâtı toplamak ve onu yukarıda zikredilen âyette sıralanan haksahiplerine dağıtmak için, âmiller gönderiyordu. Bu âmiller, işlerinin ticretini, Yüce Allah'ın zekâtın sarf edildiği kimseler arasında sıraladığı şu sözünü yerine getirmek için: *"والعاملين عليها: zekât âmillerine"*, bizzat zekât gelirlerinden alıyorlardı. Böylece, devletin zekât için idâre cihazına bir külfet yüklediğini; aksine idâre cihazına zekât gelirlerinin kendisinden harcama yapıldığını anlıyoruz.

Tarih kaynakları, Hz. Peygamber (a.s.) dönemindeki sadaka âmillerinin ya da " musaddikîn المصدقين " inin yeterli sayıda isimlerini bize kadar korumuşlardır. Bunlar şunlardır: Amr b. el-Âs, el-Ezd kabilesinin ikamet ettiği yer olan Umân'a (*İbnu'l-Esîr, 1968, II, 167*); Hâlid b. Sa'îd b. el-Âs, Murâd (مراد) ve Mezhic'e (*İbnu'l-Esîr, II, 202*); el-Muhâcir b. Umeyye, San'â'ya (*İbnu'l-Esîr, II, 202*); Ziyâd b. Lebîd, Hadra Mevt'e; Udey b. Hâtemi't-Tâ'î, kavmi Tâ'y'a; Ali b. Ebî Tâlib, Negrân'a, sadakalar ve cizye için (*el-Ya' kûbî, Tarih Yok, II, 76*); Mu'âz b. Cebel, Yemen'e, sadakalar ve cizye için (*el-Buhârî, Tarih Yok, II, 158; et-Taberî, Tarih Yok, III, 121*); Amr b. Hazm, Negrân ve Yemen'e, sadakalar ve humuslar için; Ebû Sufyân b. Harb,

Necrân'a (*el-Belâzurî*, 1978, 80); el-Esed'den bir adam olan İbnu'l-Lutbiyye, Benû Selîm sadakaları için (*el-Buhârî*, *Tarih Yok*, II, 160; *el-Kuseyrî*, *Tarih Yok*, XXII, 218); Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, Adn ve es-Sahil'e (*el-Belâzurî*, 80); el-Alâ b. Hadramî, Behreyn'e, sadakalar ve cizye için. Bu sonuncusu, yani el-Alâ b. Hadremî, Hz. Peygamber (a.s.)'e, çok mal getirdi. Bu, seksen bin idi. Bu miktardan ne önce, ne de sonra bundan daha fazlası Hz. Peygamber (a.s.)'e gelmedi. (*el-Belâzurî*, 1978, 90, 91); Ebân b. Sa'îd b. el-Âsî b. Umeyye, el-Âlâ'dan sonra Bahreyn'e (*el-Belâzurî*, 92); ez-Zebrakân (الزبرقان) b. Bedr ve Kays b. Âsım, Benî Sa'd sadakaları için musaddık olarak atanmışlardır (*el-Ya' kûbî*, *Tarih Yok*, II, 67).

Bu zikredilenlerden şu ortaya çıkıyor ki, sadakakalar ve humuslara ait görev ve yetki tek bir şahısta, 'Amr b. Hazm gibi, aynı şekilde, sadakalar ile cizyeye ait görev ve yetki de Ali b. Ebî Tâlib ve Mu'âz b. Cebel gibi tek bir şahısta toplanabilmektedir.

22 Zekât âmîlinin görevi, vâcib olan zekâtı, zenginlerden toplamak ve onu önce görev bölgesindeki fakirlere dağıtmaktır. Bu, Hz. Peygamber (a.s.)'in Himyer krallarına şu ifadeleri içeren yazısı ile izah ettiği zekât teşrî'nin açık hedefidir: "*Sadaka, ne Muhammed'e ve ne de ailesine helâl değildir. Sadaka ancak kendisiyle temizlendiğiniz zekât olup, o sadece müslim ve mü'minlerin fakirlerindedir.*" (*el-Belâzurî*, 1978, 81). Hz. Peygamber (a.s.), Mu'âz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken, ona Yemen halkını İslâm'a davet etmesini (çağırmasını) emretmiş; sonra şöyle buyurmuştu: "*Sonra eğer onlar bu daveti kabul ederlerse, onlara, Allah'ın kendilerine, zenginlerinden alınıp, fakirlerine verilen sadakayı farz kıldığımı bildir.*" (*el-Buhârî*, *Tarih Yok*, II, 159).

Sadaka görevlisinin görev bölgesindeki ihtiyaç fazlasına gelince, o bunu Medîne-i Münevvere'deki Hz. Peygamber (a.s.)'e, dağıtımını başkente gelen haksahiplerine yapılarak tamamlanması için gönderiyordu. Bazan Hz. Peygamber (a.s.), Medîne'deki olagan üstü ihtiyaçları karşılamak için, âmîllerinde bulunan malı istiyor ve onlara bu malı kendilerinden teslim alacak kimseyi gönderiyordu. Nitekim, Hz. Peygamber (a.s.), el-Bahreyn vâlisi olan el-Alâ b. el-Hadramî'ye, onda toplanan sadakayı göndermesi için yazı yazmıştı. el-Bahreyn'deki Kısra'nın (İranlılar'ın) âmîli olan el-Munzir b. Sâvâ'ya kendisinde toplanan cizyeyi teslim almak için de Kudâme ile Ebû Hureyre'yi göndermişti. el-Munzir'in bu konuda çabuk olmasını el-Âlâ'ya emretmişti. (*İbn Sa'd*, 1957, IV, 359; *Hamidullah*, 1941, 61). Aynı şekilde, Himyer'li Zer'â b. Zî Yezen'e de bir elçi göndermiş ve ona sizde bulunan sadaka ve cizyeyi toplayıp, onu, elçime ulaştırınız

şeklinde yazmıştır. (*İbn Hişâm, Tarih Yok, III, 175; el-Belâzurî, 1978, 81*).

Böylece, zekât mallarının, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında islâm devletinin önemli gelirlerinden biri olduğunu; âmillerinin, ücretlerini bu mallardan aldıklarını; geri kalan malı, bölgelerdeki haksahiplerine dağıttıklarını ve bu dağıtımda dağıtımdan artanı da, Hz. Peygamber (a.s.)'e gönderdiklerini görmekteyiz. Cizye ve toprak üzerine vâcib olan mallara gelince, bunlar, Hz. Peygamber (a.s.)'in onları kamu yaralarına harcaması için, doğrudan doğruya devletin başkentine gönderiliyordu.

Sadaka âmillerinin zekâtları toplayabilip onları hak sahiplerine dağıtabilmeleri için belli bir vakite muhtaç olmalarına ve zekâtın, senenin tek bir vaktinde malların bütün çeşitleri üzerinde hakkedilmemesine baktığımızda, şunu anlarız ki, bu malların sadaka âmili veya onun yerine geçen kimsenin gözetiminde (kontrolunda) korunmasına mahsus (ayrılmış) kamu mallarının içinde toplanmasına has olan belli bir yer vardı. Devletin başkentinde, bu yer, diğer kamu malları kaynaklarına ek olarak zekâtlara ait malların fazlalığının konulduğu merkezî yerlere ilâveten bulunmaktaydı.

23 Böylece, anlıyoruz ki, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında, kamu malını özel maldan ayıran bütün teşrî'ât vaz' edilmiştir; yani devletin kamu gelirleri, Hz. Peygamber (a.s.)'in idâresindeki devletin görev ve yetkisinde, faydası müslümanlara umumî olarak dönecek biçimde belirlenmiştir. Bu gelir kaynaklarını da şunlar teşkil eder: **Ganimetlerin beşte birleri; fey'; ürün oranına göre ehline bırakılan toprak gelirleri; cizye; müslümanlara farz kılınmış mâlî yükümlülükler.** Müslümanlara farz kılınmış bu mâlî yükümlülükler, Allah yolunda harcama vecibesi ile zekâttan meydana gelmektedir. (Bunların sarfyerlerinin şerî'atca belirlenmiş olmasını nazar-ı dikkate alarak).

İşte bu, gelir kaynakları kısmıdır. Şimdi, harcamalar hakkında konuşmaya geçelim:

İkinci Kısım **HZ. PEYGAMBER (A.S.) ZAMANINDA** **DEVLETİN HARCAMALARI**

Hz. Peygamber (a.s.) zamanında devlet, o zamanki toplumsal yapıya ait zarûretin gerektirdiği birçok harcamalarla karşı karşıya idi. Bu harcamaların en önemlileri olarak şunları göstermek mümkündür: "Haksahiplerine zekât harcaması", "âmil ve vâflerin maaşları" ile "diğer

kamu yaralarına yönelik harcama”.

1- Haksahiplerine Zekât Harcaması:

Azönce zekâtın, devlet gözetiminde toplanıp, sarf yerlerine dağıtıldığını; Hz. Peygamber (a.s.)’in bunun için âmiller tayin ettiğini ve bu âmillerin de çalışmalarının ücretini bizzât zekâtın, “es-Sadakât” âyetinde sıralanan zekâtın sarf yerlerinden biri “ **والعاملين عليها** ” olmaları sıfatıyla aldığını zikretmiştik. Yani devlet, zekât için idâre cihazına bir yük yüklememekte; aksine idâre cihazı kendisine bizzât zekât gelirlerinden harcama yapmaktaydı.

2- Maaşlar:

Hz. Peygamber (a.s.), bir takım sahâbeyi, kamu görevlerinde kazâda (yargıda) ve bölgelerdeki dinî öğretim ile eğitimde yetkili kılmıştı. Kazâda yetkili kıldıkları arasında şu kimseler vardır: Ömer b. al-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes’ûd, Ubey b. Ka’b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Mûsâ el-Eş’arî ve diğerleri. (*et-Tabarânî, 1983, I: 201; el-Kettânî, Tarih Yok, I: 258*).

Aynı şekilde, Hz. Peygamber (a.s.), bir takım sahâbeyi de, bölgelerde veya zekâtın toplanması ile cizye, müslümanların payı olan toprak ürünü ve humuslar gibi malî vazîfelerde idârecî yetkililer (vâliler) olarak çalıştırdı. Malî görevlerde yetkili kılınan kimselerin zikri önce geçmişti. İdârecî yetkililere (vâflilere) gelince onlar da şunlardır: Vâdî’l-Kurâ’da, Amr b. Sa’îd b. Umeyye, ondan sonra Yezîd b. Ebî Sufyân (*el-Belâzurî, 1978, 48*), Mekke’de ‘Attâb b. Esîd (*el-Belâzurî, 53; et-Taberî, Tarih Yok, III, 37*), el-Bahreyn’de, el-Alâ’ b. el-Hadramî (*İbnu’l-Esîr, 1967, II, 203*) ve Negrân’da da, Amr b. el-Âs es-Sehmî (*el-Belâzurî, 104*) ve diğerleri.

24 Bu vâfliler (idâreciler) ve âmiller devletten maaşlar alıyorlardı. - Ancak, önceden belirtilen sadakalar âmillerinin ücretinin bizzât sadakalar gelirlerinden alındığını burada vurgulayalım-. Nitekim, Hz. Peygamber (a.s.)’in Attâb s. Esîd’e, Mekke’nin idâresini verdiğiğinde (onu Mekke’ye vâflî tayin ettiğinde) hergün bir veya iki dirhem -rivâyetlerdeki değişikliğe göre- verdiği (*İbn Hişâm, Tarih Yok, IV, 107; İbnu’l-Esîr, 1328h., III, 557*); yine Ömer b. el-Hattâb’a da çalışmasına karşılık ücret ödediği önce geçmişti. Ömer b. el-Hattâb’ın **Sahîhu Müslim** (*Tarih Yok, VII, 137*)’de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “Şüphesiz ben de Allah’ın Resûlu (a.s.) zamanında çalıştım. O da beni çalıştırdı - Yani çalışmamın ücretini bana verdi-” (*İbn Manzûr, Tarih Yok, AML maddesi*).

Hiz. Peygamber (a.s.), belli kamu işinde (hizmetinde) kullandığı kimseye belirli bir ücret veriyordu. Âmillere güvenirliliği, kamu malının tam olarak korunmasını ve kendisi tarafından onlara verilen dışındakileri almamalarını öğütüyordu. Bunun için şöyle söylüyordu: “Bir işte (kamu hizmetinde) âmil kıldığımız kimseyi, bir rızık ile rızıklandırırız. Bundan sonra aldığı hiyanettir”. (Ebû Dâvûd, Tarih Yok, III, 134). Yine, şöyle demekteydi: “Bir işte sizlerden âmil kıldığımız kimse, azını da çoğunu da getirsin. Verilene alsın yasak edilenden vazgeçsin (yasak edilene bıraksın)” (el-Kuşeyrî, Tarih Yok, XXII, 222).

Bölgelerin vâlilerine gelince, Hiz. Peygamber (a.s.) yaşantı seviyelerinin vâliye, Peygamber İdâresi'ne tabi bölgelerdeki yaşantı seviyelerinin değişikliğine uygun olarak yaşadığı bölgeye göre külfeti (yükü) ne olursa olsun temel ihtiyaç ve hizmetlerini elde etmesine izin veriyordu. Bu, vâliye geçimi için verilen maaşa ek olmaktaydı. İşte bu anlamda Hiz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyordu: “Bizim için bir işi üzerine alan kimse, evi yoksa bir ev edinsin, karısı yoksa evlensin, hizmetçisi yoksa bir hizmetçi edinsin, bineği yoksa bir binek alsın. Bundan başka bir şey edinen kimse hâindir.” (İbn Hanbel, Tarih Yok, IV, 229; Ebû Dâvûd, Tarih Yok, III, 134; İbn Selâm, 1981, 246).

Bunlar, vâlilerin kamu mallarını toplama ve korumasından sorumlu olmalarına ek olarak, elleri altlarında bulunan bu mallardan yukarıda bu zikredilen ihtiyaç duydukları şeylere harcamalarının da yetkisi kendilerine verildiğinin açık bir göstergesidir. Sonra onlar, bu harcamaları yekûndan düştükten sonra Medîne'de Hiz. Peygamber (a.s.) ile hesablaşıyorlardı.

Hiz. Peygamber (a.s.), kamu malını korumada sağlamlığın en üst derecesini âmillere öğretmek için onları devamlı olarak hesaba çekiyordu. Âmilin görevini kötüye kullanarak elde ettiğini gördüğü şeyi, kamu yararı için zorla ellerinden alıyordu. Nitekim, İbnu'l-Lutbiye'nin - el-Esed'den bir kimsedir- Hiz. Peygamber (a.s.) için çalıştığında kendisine bağışlanan hediyelerini zorla elinden almıştır. Hiz. Peygamber (a.s.) insanlara şöyle diyerek hitâb etmiştir: “...Gönderdiğim âmile ne oluyor ki şöyle diyor: Bu sizin bu da bana hediye edildi! Babasının, ya da anasının evinde oturunca baksın kendisine hediye ediliyor mu, yoksa edilmiyor mu?...”. İbnu'l-Lutbiye ve diğer vâlilere Hiz. Peygamber (a.s.) şöyle demiştir: “Nefsim elinde (kudretinde) olana (Allah'a) andolsun, sizden biri ondan (kamu malından) bir şey almasın” (el-Buhârî, Tarih Yok, II, 160; el-Kuşeyrî, Tarih Yok, XII, 219 ve 221).

Hiz. Peygamber (a.s.), kamu malının korunmasında sonu ve sınırı belirtmiştir. Küçük bir çocuk olduğu halde, Ali'nin oğlu Hasan'a

sadaka (zekât) hurmasından bir tane hurma yemesine izin vermemiştir. Çünkü Hz. Hasan'ın onda hiçbir hakkı yoktur. Zira, sadaka (zekât) Muhammed (a.s.)'in ailesine helâl değildir (11).

3- Diğer Kamu Yararlarına Harcama:

Hız. Peygamber (a.s.) zamanında, orduların silahlandırılması ve onların Allah yolunda cihâd için hazırlanması, en fazla yönelinen kamu harcamasıdır. Hız. Peygamber (a.s.) bunun için genellikle toprak gelirlerini kullanıyordu: Benû'n-Nadîr arazisi gibi. Çünkü, burayı ekiyor, onu ailesine harcıyor ve geri kalanını da, Allah yolunda malzeme olarak at ve silah yapıyordu (*el-Belâzurî, 1978, 13*). Aynı şekilde Hayber arazisinde de, ondan orduları hazırlamaya harcıyordu. (*el-Mâverî, 1982, 169*).

Yine, elçileri karşılama ve yolculara yapılan harcamalar (*İbn Selâm, 1981, 19*) ile İslâm'ın ve müslümanların insanları İslâm'a ısındırma veya onların tuzaklarını müslümanlardan uzaklaştırma işi için yapılan harcamalar, bu kamu harcamalarındandır. Nitekim Havâzin ğanîmetlerinin beşte birinin dağıtımında, onların kalblerinin ısındırılmasına büyük bir meblâğ (yekün) verildiğinde görüldüğü gibi (*el-Vâkidî, 1984, III, 944; et-Taberî, Tarih Yok, III, 90*).

Bu takdimden (sunuştan) sonra, Hız. Peygamber (a.s.) zamanında İslâmî Devlet'in (İslâm Devleti'nin), belirli gelir ve harcamalara sahip olduğunu ve Hız. Peygamber (a.s.)'in, uygun gördüğü kimseleri malî vazîfeleri (görevleri) yapmakla yetkilendirdiğini görüyoruz. Bu da, kamu malı ve düzenlemesinden sorumlu yönü (ciheti) mânâsiyle beytu'l-mâlın, Hız. Peygamber (a.s.) zamanında bütün yasaları ve düzenlemeleri ile var olduğu anlamına gelir.

Şimdi, kamu mallarını koruyan yerleri, yani yer (mekan) olarak beytu'l-mâlî araştırmaya geçiyoruz...

Üçüncü Kısım KAMU MALLARI'NIN SAKLANIP KORUNDUĞU YERLER (MEKANLAR)

Kamu mallarını koruyan yerler veya "yer (mekan) olarak beytu'l-mâl", Hız. Peygamber (a.s.)'in döneminde Devlet'in elde ettiği (kazandığı) malların cinsindeki değişikliğe göre değişiyordu. Bazan bu 26 mallar nakdî, bazan zirâ'î ürünler ve bazan da, zekât, ğanîmetler ve fey'den elde edilen deve, inek ve koyun ile müslümanların ğanîmet veya

fev'de kazandıkları atlar gibi hayvana ait çokluk (servet) olabiliyordu.

Hız. Peygamber (a.s.), nakdî malları evinde, -el-Mescidu'n-Nebevî'ye doğrudan bitişikti- dağılımı tamamlanıncaya kadar saklıyordu. Bu mallar, nisbeten kaynaklarının azlığı ve gelişlerinin düzensizliğinden dolayı -daha sonra belli vakitlerde toplanmaya başlanan cizyenin farz kılınmasından önce- başlangıçta, uzun bir süre bekletilmediği bilinmelidir. Çünkü, Hız. Peygamber (a.s.), kendisine gelen malı üç gün içinde bölüştürüyordu. Hız. Peygamber (a.s.)'ın kâtibi olan ve mührünü yanına koyduğu Hanzele b. Sayfî

(صيفي)'den şöyle nakledilmektedir: "Allah'ın Rasûlu ona şunu buyurmuştur: Her şeyde bana üçüncü -yani üç gün- say. Buna göre, bir malın ve yiyeceğin üzerinden üç gün geçmeden onu hatırlatıyordum. Allah'ın Rasûlu da, o mal ve yiyecekte kendisinde bir şey bulunduğu halde gecelemedi". (el-Cahşiyârî, 1980, 12). Bunu, el-Buhârî'nin Ukbe b. el-Hâris (r.a.)'dan naklettiği rivâyet de kuvvetlendirmektedir. Ukbe b. el-Hâris şöyle demiştir: "Nebî (a.s.) bize ikinde namazını kıldırdı. Aceleliydi. Sonra eve girdi. Çok kalmadan çıktı. Ona bunun sebebini ben sordum veya soruldu. O da şu cevabı verdi: Evde, sadakadan (zekâtten) bir külçe altın ve gümüş arkamda bırakmıştım. Onunla gecelemeği istemedim. Bölüştürdüm". (el-Buhârî, Tarih Yok, II, 140; İbn Selâm, 1981, 232). Yine bunu, İmâm Müslim'in şu rivâyeti de -zikri önceden geçmişti- teyid etmektedir: "Mudar (مضر)'dan bir kavim Hız. Peygamber (a.s.)'a geldiler. Onlara gösterdiği yoksulluk sebebiyle yüzü değişti ve sarardı. Girdi, sonra mal bulamayarak çıktı. Akibinden insanlara, onlardan bu fakirler için mal toplamayı isteyen hitâbda bulundu.". (VII, 102).

'Aynî mallara -hayvandan başka- gelince, onlar belli bir yerde toplanıyordu. Sonra tahsislerine göre harcamaları gerçekleşinceye kadar özel yere konuluyordu. Sahîhu'l-Buhârî (II, 156)'de, Ebû Hureyre (r.a.)'dan şu rivâyet vardır: "Hurma ağaçlarının kesimi yapılırken Rasûlullah (a.s.)'a hurma getiriliyordu. Bu, hurmasını getiriyor; o, hurmasından getiriyor; nihayetinde Resûlullah (a.s.)'ın yanında bir hurma kümesi oluşuyordu...". Ebû Hureyre'den diğer bir rivâyette şöyle dediği nakledilmektedir: "Hasan b. Alî, Allah onların her ikisinden razıolsun, sadaka (zekât) hurmasından bir tane hurma aldı... Bunu ondan Hız. Peygamber (a.s.) geri aldı ve şunu söyledi: Bizim sadaka (zekât) yemediğimizi bildirmedi mi?...". (el-Buhârî, Tarih Yok, II, 156; el-Kuşeyrî, Tarih Yok, VII, 175). Bu, zirâat ürünlerin Hız. Peygamber (a.s.)'ın gözetiminde özel bir yerde toplandığını gösterir.

Hız. Peygamber (a.s.), Bu ürünlerin bir kısmını ihtiyaç için

depoluyordu. *Ebû Dâvûd*'un **Sunen** (II, 106)'inde, Dukeyn b. Sa'îd el-Mâzinî (دكين بن سعيد المازني)'den bir rivâyet vardır. Şöyle demiştir: "Nebî (a.s.)'a geldik. Öndan yiyecek istedik. Şunu dedi: Ey Ömer, git

27 de onlara ver. O da bizi 'Ulliyye'ye çıkarttı "Haceze"sinden anahtarı aldı ve açtı. el-Haceze; "Kaşağın iki tarafı" veya "iç pantolunun üst kemer kısmı" demektir (*er-Râzî, 1976, HCZ maddesi*).

Bu da, artan gıda maddesi zekât mallarının Hz. Peygamber (a.s.)'a ait "'Ulliyye" denen yerde korunduğunun bir delilidir. *el-Buhârî, Sahîh*'inde (III, 106) bu 'Ulliyye'nin, Mescidin ve Hz. Peygamber (a.s.)'ın zaman zaman çekilip tek başına kaldığı odaların üstünde bir oda olduğunu belirtmiştir. Bunlar da, bu beytu'l-malin el-mescidu'n-nebeviyye (Hz. Peygamber'in mescidi) ile Hz. Peygamber (a.s.)'ın evlerine bitişmiş olduğunu göstermektedir. Yine *el-Buhârî*'nin **Sahîh**'indeki bu hadis, başka yönden de Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'nın bu beytu'l-malin vâfî (yetkili idârecisi) olduğunu bildirmektedir.

Bununla beraber, Hz. Peygamber (a.s.)'ın Hayber mallarını koruyup saklayan ve bu mallardan onun emriyle veren bir vekili vardı. Bu, Mervân b. el-Cuda' (الجدع) el-Ensârî idi. (*İbn Hacer, el-İsâbe, 1328 h., III, 403*). Hz. Peygamber (a.s.) ile bu vekili Mervân arasında gizli bir işaret bulunmaktaydı. Mervân, kendisinden bir mal talebinde bulunan kimseden, yetkisi dolayısıyla, onun doğruluğunu açıklamak ve gönderenin Hz. Peygamber (a.s.) olduğundan emin olmak için, bu gizli işareti istiyordu. Bu da, kamu mallarının muhafazasında ve Hz. Peygamber (a.s.)'ın emri ile vekîlin yaptığı sarfiyatın belgelenmesinde yeterli titizliğin gösterildiğine işaret etmektedir. (*Ebû Dâvûd, Tarih Yok, III, 314*).

Beytu'l-mâl gelirlerinin bir kısmını meydana getirip zekât, fey', humus sûretiyle alınan hayvanlardan oluşan hayvan servetine gelince, bunlar özel bir yerde toplanıyordu. Hz. Peygamber (a.s.), bu zekât hayvanlarını diğer hayvanlardan ayırmak için sayımını yapıyor ve onları işaretliyordu. (*el-Buhârî, Tarih Yok, II, 160*). Bu hayvanlar paylaştırılmalarından önce bir süre bekletiliyorlardı. Aynı şekilde bu hayvanlar, kamu yararlarına, hacc işinde olduğu gibi kullanılıyordu. (*el-Buhârî, Tarih Yok, II, 274*).

Bu hayvanların, yaşaması ve otlanması için geniş alanlara ihtiyaç duyulması sebebiyle, Hz. Peygamber (a.s.), bilinen özel bir yeri bu hayvanlar için müslümanlara himâ olarak tahsis ediyordu. Bu hayvanların otlatılması için de bir "kayyum" görevlendiriyordu. Nitekim Hz. Peygamber *en-Nakf* arazisini -Medîne'ye yakın bilinen bir yerdir-,

Allah yolunda savaşmak için hazırlanan müslümanların sûvârilerine hima kılmıştır. (*el-Buhârî, Tarih Yok, III, 148; İbn Selâm, 1981, 274; el-Belâzûrî, 1978, 23*). Yine, zekât develeri için belli bir yeri -belki bu da en-Nakî' veya ona yakındır.- kamuya verdi. *Muslim*'in **Sahîh**'inde (XI, 154) ve *el-Buhârî (II, 160)* de, Medîne'yi begenmeyen insanlara -yani Medîne'nin havasasının kendilerine uygun gelmeyip de hasta olanlara- develerin sütlerinden içmeleri ve hava değiştirmeleri için, Hz. Peygamber (a.s.) zekât (sadaka) develerinin yerine çıkmalarına izin verdiği ve onların da bu izni kullandıkları nakledilmektedir. Bu da, sadaka (zekât) develerinin korunması için bilinen ve özel olan yerlerin varlığını gösterir.

8 Böylece, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında, vâflilerin veya Hz. Peygamber (a.s.)'ın izin verdiği kayyumların gözetiminde kamu mallarının korunması için belli yerlerin var olduğunu müşahâde ediyoruz. Buna göre, nakidler, beytu'l-malde; zirâî ürünler, mescide bitişik 'Ulliyye ile beytu'l-malde; ve hayvanlar da, en-Nakî' gibi bilinen ve özel olan yerlerde korunuyorlardı.

Bu, devletin başkenti ile ilgilidir. Bölgelere gelince, Hz. Peygamber (a.s.)'ın, malî ve idârî görevlere, vâfliler (idâreciler) atadığı ve onların şerîat hükümlerine göre toplama ve harcama yetkisi verdiği, bu yüzden de, onları hesaba çektiği, onların da cizye malları ile geri kalan kaynaklara ait fazlalığı ona gönderdiği önce geçmişti. Bu mallar, haksahiplerine sarfedilmeden veya Hz. Peygamber (a.s.)'a gönderilmeden önce, bir süre onların yanında kalıyordu. Çünkü bunların toplanması bir süre içeriyordu. Ayrıca bunlar bir vakitte de toplanmıyordu. Yine Hz. Peygamber (a.s.)'ın, bir kısım âmillerine, yanlarında toplanan malı isteyen yazılar yazdığı da önceden belirtilmişti. Buna göre o, el-Bahreyn vâlisi olan el-Alâ' b. el-Hadramî'ye, yanında toplanan el-Bahreyn'in cizyesi ile oradan artan sadakalarını isteyen yazı yazdı. Zur'a b. Zî Yezan'a, yanında toplanan zekât ve cizyeyi ondan alacak birisini Himyer'den gönderdi. Yine Hz. Peygamber (a.s.)'ın Hayber mallarındaki vekili olan Mervân b. el-Cuda' el-Ensârî'ye yanındaki gıda maddelerinden bir miktarını sarf etme emrini gönderdi. Hz. Peygamber (a.s.), vâflilerine (idârecilerine), ellerinde bulunanlardan eksiklik duydukları zarûrî ihtiyaçlarına harcama yetkisi veriyordu. Bundan sonra, onlarla hesaplaşıyordu.

Her vilâyette bu malların, haksahiplerine harcanması tamamlanincaya, veya onları Hz. Peygamber (a.s.)'e gönderinceye kadar saklanıp korunmasına ayrılmış yerlerin varlığı kaçınılmaz.

Yine hayvanlar, onlara hima olarak tahsis edilen özel yerlerde

korunmalıdır. Hz. Peygamber (a.s.)'ın, hayvan serveti için en-Nakî' arazisini hima kıldığı zaman, Hz. Peygamber (a.s.)'ın bu fiili örnek alındığında, hayvanların otlatılması ve yaşaması için geniş alanlara ihtiyaç duyulduğu önce geçmişti. Buna göre, hayvanların, onlara hima olarak tahsis edilen özel yerlerde korunması da kaçınılmaz olmaktadır. Nakidler ile zirâî ürünlere gelince, bunların vâlî ve kayyumların evlerinde ve onların doğrudan korumaları altında muhafaza edildiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu görevliler, bu gaye için, Hz. Peygamber (a.s.)'ın devletin bütün amaçlarında mescidi kullanması sebebiyle, onu örnek alarak mescidi kullanabilirler. Ancak Hz. Peygamber (a.s.) önce de geçtiği gibi, evini ve içinde bulunan 'Ulliyye'yi mal korumak için, bu ikisinin doğrudan el-mescidu'n-nebeviyye bitişik olması dolayısıyla kullanmıştır -önce geçtiği gibi-.

Bununla şu açıklanmış oluyor ki, her velâyetin Devlet'in başkentindeki merkez beytu'l-mâla bağlı, ve Hz. Peygamber (a.s.)'ın bizzat üstlendiği titiz hesaba tabi şube bir beytu'l-mâlî vardı.

Hz. Peygamber (a.s.) zamanında, beytu'l-mâlın varlığına ve onun düzenlemesine dair bu delillerle birlikte, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında beytu'l-mâlın varlığı konusunda açık tarihî nasslar da zikredilmiştir. Bunlar da şu nasslardır:

29 Az önce, Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'ın, Mescid'e ve Hz. Peygamber (a.s.)'ın evlerine ekli olan 'Ulliyye'deki zirâî ürünlerin beytu'l-maline vâlî (idâreci) olduğunun zikri geçmişti.

İbn Hacer, el-İsâbe (1328 h., I, 165)'de, *Bilâl b. Rabâh* (r.a.)'ın biyografyasında, şöyle diyor: "O, Hz. Peygamber (a.s.)'ın haznedarıydı".

İbn Hacer, Fethu'l-Bârî (Tarih Yok, IV, 304)'de, şöyle diyor: "İbn Sa'd, Atâ' b. es-Sâib'den şunu dediğini tahrîc etti: Ebû Bekir ile beyatleştigiğinde, o, yanında ticâretini yaptığı giyeceklerle birlikte çarşıya gitti. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) onunla karşılaştı. Şöyle dedi: Sen müslümanların işini üstlendiğin halde bunu nasıl yapıyorsun? O da şöyle cevap verdi: Peki bakacağım kimselere nereden yiyecek sağlayayım? Hz. Ömer cevap verdi: Yürü, Ebû Ubeyde sana maaş versin. Birlikte ona gittiler. Her gün yarım koyun, bir kışlık, bir yazlık elbise ona maaş olarak verdi ve şöyle söyledi: Ama birşeyi eskitirsen onu getirip başkasını alman şartıyla.

Sonraları halifenin maaşı yıllık olarak ikibin beşyüz dirheme artırıldı (*İbn Sa'd, 1957, III, 185; es-Suyûtî, Târîh, Tarih Yok, 73*).

İşte bu, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında beytu'l-mâlın varlığına ve onun bir koruyucusunun (emîninin) bulunduğu açık bir delildir. Bu emîn, Ebû Ubeyde'dir. O, görev ve yetkisini devam ettirerek halife

Ebû Bekir'in maaş sarfını, kamu mallarının geri alınmasını ve onları halifede eskimiş elbisiler bile olsa, beytu'l-mâla konulmasını kontrol etmiştir.

Böylece, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında beytu'l-mâl vazîfe ve yetkisini üstlenen kimselerin üç kişi olduğu ortaya çıkıyor. Bunlar: Ömer b. el-Hattâb, Bilâl b. Rabâh ve Ebû Ubeyde b. Âmir b. el-Cerrâh'tır. Ebû Ubeyde'nin Hz. Peygamber (a.s.) öldükten sonra da, beytu'l-mâl emînliği devam etmiştir.

SONUÇ

“Hz. Peygamber (a.s.) Döneminde Beytu'l-Mâl” konulu bu araştırmanın bitiminde, bu konuda biri, beytu'l-mâlî kamu malından ve onu düzenleyen şerî hükümlerden sorumlu manevî bir cihet (yön), diğeri ise, beytu'l-mâlî, kamu mallarının içinde muhâfaza edildiği ve oradan harcamalarının yapıldığı, ve aynı anda “idâre cihazını” da gerektiren iki bilimsel görüşten (farazyadan) hareket ederek yapılan “beytu'l-mâl” kavramı üzerindeki bu incelemenin, en önemli neticelerini bu iki görüş kapsamında aşağıdaki gibi ortaya çıkarıyorum:

Birincisi: Cihet ve Ahkâm Olarak Beytu'l-Mal:

- 1- Hz. Peygamber (a.s.) döneminde, İslâm'ın doğuşundan itibaren, kamu malı ile özel mal arasında ayırım yapan şerî hükümler bulunmuştur. Sonra bu hükümler, olayların gelişmesine göre tamamlanmıştır. Nihayet, kamu malı kaynaklardan şu kısımları içine almıştır: Harb hareketinden ortaya çıkanlar: **Ganimetler**, arazî gelirlerini içeren **fey'** ve **cizye**. Devlet'in uyruklarından toplananlar: Bunlar, Allah yolunda harcanması vâcib gelirlerde görünenler -uygulama ve sınırlarındaki değişik şekillerine göre- ile zekât gelirleri.
- 2- Kamu malını, islâm toplumunun yüksek menfaatini sağlamak üzere meşrû' kılınmış yerlere harcama esaslarını açıklayan şerî hükümler vardır.
- 3- Devlet -Hz. Peygamber (a.s.) ile temsil edilmiştir- bu hükümlerin, kamu yararına uygun görülen ve onu gerçekleştirebilecek değişik yol ve yöntemler ile tatbikatından sorumlu manevî taraftır.
- 4- Hz. Peygamber (a.s.), -başkentte ve bölgelerde (taşrada)- gelirleri toplama ve belirleme, harcamaları yapma şeklindeki malî görevlere uygun gördüğü kimseyi vâlî (idâreci)

kılıyordu. Bu vâfilere (idârecilere), merkezin devamlı muhâsebesi ve kontrolünde şerî hükümlere uygun olarak toplama ve harcama yetkisini veriyordu.

İkincisi: Yer (Mekan) Olarak Beytu'l-Mal:

- 1- Hz. Peygamber (a.s.) döneminde, devletin başkentinde kamu malını muhâfaza için bilinen yerler bulunmuştur. Dolayısıyla bu yerler, devletin “merkez beytu'l-mal” olarak adlandırılabilir. Bir takım sahâbî bu yerlerin idâresini üstlenmiştir. Bunlar arasında şunlar vardır: Ömer b. el-Hattâb, Bilâl b. Rabâh, Ebû 'Ubeyde 'Âmir b. el-Cerrâh. Ebû 'Ubeyde 'Âmir b. el-Cerrâh, bu velâyeti Hz. Peygamber (a.s.)'ın ölümüne kadar devam ettirmiştir.
- 2- Aynı şekilde, her bölgede kamu malını muhâfaza için bilinen diğer yerler de bulunmuştur. Dolayısıyla bu yerler de, her bölgeye ait “şube (taşra) beytu'l-mal” olarak adlandırılabilir.
- 3- Şube (taşra) beytu'l-mallar, Hz. Peygamber (a.s.) tarafından tayin edilmiş vâlilerin gözetiminde, ve devletin merkezî sevk ve idâresine dâima bağlıydılar.
- 4- “Şube (taşra) beytu'l-mâl”ın görevi, toplama ve harcama bakımından uzmanlığı ve yetkisi çerçevesinde malî alanda şerî hükümleri uygulamak, toplama ve harcamayı belirlemek, “merkez beytu'l-mâl” ile hesablaşmak, gelirlerin fazlasını devletin başkentine göndermektedir.

DİPNOTLAR

- 311- Ebu'l-Hasan el-Mâverdî, kitabı **el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtu'l-Dîniyye**, Dâru'l-Kitâbi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1982, s. 213'de şöyle diyor: "Müslümanların, aralarında mâliki (sâhibi) belirlenmeyecek şekilde haksahibi olduğu her mal, beytu'l-malın hakkı (payı) dır. Kabzedildiğinde beytu'l-malın paylarına kabz ile eklenmiş olur. Bunda, beytu'l-malın korumasına girse de, girmese de birdir. Çünkü beytu'l-mal, "cihetten (yönden)" ibarettir. Yerden (mekandan) değil. Müslümanların yararlarına sarf edilmesi gereken her pay, beytu'l-malın vecibesi olan paydır..."
- 2- Bu, Hz. Peygamber (a.s.)'ın, düşmanının haberlerini bilmeye, onlarla karşılaşmasını hazırlama bakımından bir cüz' olarak önem verdiği bir delildir. Bu seriyeyi, İbn Hişâm'ın *Sîre* (2: 179)'sindeki gibi sekiz, ve komutanları Abdullah ile toplamları dokuz kişi olarak hazırladı. Bu, *Târîhu't-Taberî* (2: 410)'da da böyledir. *el-Vâkîdî*'ye gelince, **el-Mağâzî** (1: 19)'sinde, birliğin toplamının sekiz olduğunu tercih etmiştir. Şöyle demiştir: "Bizde sâbit olan sekizdir. Oniki ve onüç olduğu söylenir".
- 3- Hz. Peygamber (a.s.), sadece gücü yeterlerden malî kudretlerine göre fidyeye aldı. Onların en yüksek fidyesi, el-Vâkîdî'nin **el-Mağâzî** (1: 129)'sinde ve İbn Hişâm (2: 220)'de dedikleri gibi dörbin, üçbin, ikibin ve Hz. Peygamber (a.s.)'a borçlu kimseler olan malsız (parasız) bir topluğa kadar varıyordu. Esirlerden okuma ve yazma bilen kimseye gelince, Hz. Peygamber (a.s.) onun fidyesini, müslümanlardan bir topluğu öğretmek olarak takdir etti. Bu, davranıştaki hoşgörüyü ruhunu ve malî yararın hedef olmadığını yansıtır.
- 4- Hz. Peygamber (a.s.), Medîne'de ikâmesi durumunda, Müslümanlar ile Yahûdîler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir anayasa koydu. Böylece, bir takım önemli ilkeleri içeren bir yazı yazılmıştı. Bu ilkeler şunlardı: Hakka tecevüzün yokluğu; harb halinde Medîne'nin savunma harcamalarına Yahûdîler'in katılma gereği; akraba topluluğu üzerine kurulu diyetler ilkesinin kabûlü; esirlerin serbest bırakılmasında yardımlaşma ve gücü yetmeyenlerin diyetlerini ödeme gereği... Bu önemli belgenin metnine bakınız: İbn Hişâm, **es-Sîre** (2: 106), takdim: Taha Abdurra'ûf Sa'd, el-Kahire, tarih yok; Ebû 'Ubeyde el-Kâsım b. Selâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, s. 194, tahkîk ve ta'lîk: Muhammed Halîl Hurâs (هراس), *Menşûrâtu Mektebeti'l-Kullîyyâti'l-Ezheriyye ve Dâru'l-Fikr, el-Kahire, et-Tab'atu's-Sâlise*, 1981.
- 5- Çünkü islâm, malı ve canı korumaktadır. Zirâ, islâmî fetihlerin hedefi, akideyi (inancı) savunmak ve onu yaymaktır; mal elde etmek değildir; ancak o, bunun yanında gelir. İslâm'a giren iki adam şunlardır: *Yâmîn b. 'Umeyr*

(يامين بن عمير) ile *Ebû Sa'd b. Vehb* (el-Mâverdi, el-Ahkâmu's-Sultâniyye, s. 169).

- 6- es-Suyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*, s. 208, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, et-Tab'atu's-Sâlise, 1980'de: el-Buhârî, İbn Abbâs'tan el-Haşr suresinin Benû'n-Nadîr hakkında indiğini tahrîc etmiştir. Bu surenin âyetleri (6-10), el-fey' hükümlerini açıklar. Âyetler şöyledir: "Ey inananlar!. Onların mallarından, Allah'ın peygamberine verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz; fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye Kadîr'dir. Allah'ın, fethedilen memleketleri Allah, Peygamber, yakınlar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; tâki içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menerdese ondan geri durun; Allah'tan sakının, doğrusu Allah'ın cezâlandırması çetindir. Allah'ın verdiği bu ğanimet malları bilhassa; yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lutûf ve rızâ dileyen, Allah'ın dînine ve peygamberine yardım eden muhâcir fakirleridir. İşte doğru olanlar bunlardır. Daha önceden Medîne'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saâdete erenlerdir. Onlardan sonra gelenler:'Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla; kalbimizde mü'minlere karşı kin bırakma; Rabbimiz! Şüphesiz Sen şefkâtlisin, merhametlisin' derler".
- 7- Bu konuda el-Vâkidî, el-Meğâzî (3: 943-944)'te şöyle diyor: "Esîr, altıbin idi, deve yirmidört bin yükdevesiydi; koyunun da kırkbin olarak söylenen adedi bilinmiyordu. Hz. Peygamber (a.s.) ğanimet olarak dörtbin ukiyyeyi bulan (yüz altmışbin dirhem) çokça gümüş elde etti. Karşılaştırınız: *Târîhu'l-Ya'kûbî* (2: 63), Dâru Sâdir, Beyrût, tarih yok.
- 8- Yazının metnine bakınız: el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, 1978, 90; İbn Hişâm, es-Sîre, tarih yok, 4:174; et-Taberî, *Târih*, tarih yok, 3:120.
- 9- Yazının metnine bakınız: el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, 76; İbn Hişâm, es-Sîre, 4:179; el-Ya'kûbî, *Târih*, 2: 83.
- 10- İslâm'ın, Mekke'de ışıklarının kendisini gösterdiğinden beri, yoksulluk probleminde önem vermiştir. Kur'ân, Mekke döneminde fakirlerin ve miskinlerin gözetilmesi yanında, büyük bir yardım ve devamlı bir ihtimam şeklinde iyilikte bulunmuştur. Bunu bazan, miskinin yedirilmesi adıyla, dikkatleri onun üzerine çekerek ve bazan de, Allah'ın rızıklandığından harcama başlığı altında, zaman zaman dilenen, yoksul, miskin ve yolcunun payının ödenmesi adıyla anmıştır... Bu mesele hakkında yeterli ayrıntı için başvurunuz: *Kitâbu Fikhi'z-Zekât*, Yûsuf el-Kardâvî, Muessesetu'r-Risâle, et-Tat'atu's-Sâbi'e, 1984, c. 1, s. 52 ve devamı.

- 11- el-Buhârî, **Sahîh**'inde, c. 5, s. 156, Tab'atı Dâri'sh-Şa'b, tarih yok, ile Muslim de **Sahîh**'inde, c. 7, s. 175, el-Matba'atu'l-Mısriyye, tarih yok, Ebû Hureyre (r.a.)'den onun şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: "Allah'ın Rasûlu (a.s.)'ne, hurma ağaçlıklarının kesiminde (meyvelerinin toplanması sırasında) hurma getiriliyordu. Bu, hurmasını; o, hurmasından getiriyor ve sonunda onun yanında bir küme oluşuyordu. Böylece Hasan ile Hüseyin, Allah her ikisinden de razı olsun, bu hurma ile oynamaya başlıyorlardı. O ikisinden birisi, bir hurma aldı. Onu ağzına koydu. Rasûl (a.s.) ona baktı ve onu ağzından çıkardı. Şöyle dedi: Sen, Muhammed'in ailesinin sadaka (zekât) yemediğini bilmiyor musun?"

el-Buhârî ve Müslim, Ebû Hureyre (r.a.)'dan şöyle dediğine dair başka bir rivâyet de bulundurlar: "Hasan b. Alî, Allah her ikisinden de razı olsun, sadaka hurmasından bir hurma aldı ve ağzına koydu. Bunun üzerine Nebî (a.s.) onu çıkarsın diye şöyle dedi: Kih kih. Sonra devam etti: Sen bizim sadaka yemediğimizi biliyor musun?"

KLASİK VE ÇAĞDAŞ KAYNAKLAR

- 33 İBNİ'L-ESİR/ Ali Muhammed b. 'Abdilkerîm (ö. 630 h.), **Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, Tah.: 'Abbirrahîm el-Bennâ ve Âherîn, et-Tab'atus-Sâniye, 1328 h.
____ / **el-Kâmil fî't-Târih**, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, et-Tab'atus-Sâniye, 1967 m.
İBNU HACER/ Şihâbu'd-Dîn el-'Askalânî (ö. 852 h.), **Fethu'l-Bârî 'ala Ehâdisi'l-Buhârî**, Tah.: Muhammed Fuad 'Abdulbâkî, Beyrut, ty.
____ / **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, Matba'atu's-Se'âde, el-Kahire, Musavvere 'ani't-Tab'ati'l-Ûle, 1328 m.
İBNU HALDÛN/ 'Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 808 h.), **Mukaddimetu'bnû Haldûn**, Dâru'l-Kalem, Beyrut, et-Tab'atu'l-Hâmise, 1984 m.
İBNU RECEB/ 'Abdurrahân (ö. 795 h.), **el-İstihrâc li Ahkâmi'l-Hurûc**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1979 m.
İBNU SA'D/ 'Abdullah b. Muhammed b. Munî' el-Basrî (ö. 230 h.), **et-Tabakâtu'l-Kubrâ**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1957 m.
İBNU SELÂM/ Ebû 'Ubeyd el-Kâsım (ö. 224 h.), **Kitâbu'l-Emvâl**, Tahkik ve Ta'lik: Muhammed Halîl Harrâs, Menşûrat Mektebetu'l-Kulliyyâti'l-Ezheriyye ve Dâru'l-Fikr, el-Kahire, et-Tab'atu's-Sâlise, 1981 m.
İBN 'ABDU'L-BİRR/ Ebû 'Omer Yûsuf (ö. 463 h.), **el-İstî'âb fî Esmâ'i'l-Ashâb**, 'ala Hâmişi Kitabi **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, li Şehâbi'd-Dîn b. Hicr (ö. 852 h.), Matba'atu's-Se'âde, el-Kahire, Musavvere 'ani't-Tab'ati'l-Ûle, 1328 m.
İBNU KESİR/ Ebu'l-Fidâ' İsmâîl (ö. 774 h.), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dâru İhyâ'u'l-Kutubi'l-'Arabiyye, el-Kahire, ty.
İBNU MENZÛR/ Cemâlu'd-Dîn Muhammed b. Mukrrem el-Ansârî (ö. 711 h.), **Lisânu'l-'Arab**, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-'Âmme li't-Te'lîfi ve'l-Enbâ'i ve'l-Neşr, ty.
İBNİ HİŞÂM/ Ebû Muhammed 'Abdumelik el-M'âfirî (ö. 213 h.), **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, Takdim ve Ta'lik: Tahâ Abdurr'ûf Sa'd, el-Kahire, ty.
34 EBÛ DÂVÛD/ Suleymân b. el-Eş'as el-Sicistânî (ö. 275 h.), **es-Sunen**, Dâru İhyâu's-Sunne, el-Kahire, ty.

- EBÛ YÛSUF/ Ya'kûb b. İbrâhîm (ö. 182 h.), **Kitâbu'l-Harâc**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1979 m.
- el-BUHÂRÎ/ Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâîl (el-İmâm) (ö. 256 h.), **Sahîhu'l-Buhârî**, Dâru ve Metâbi'u's-Ş'ab, el-Kahire, ty.
- el-BELÂZURÎ/ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yehyâ (ö. 279 h.), **Futûhu'l-Buldân**, Murâca'a ve Ta'lik: Ruzvân Muhammed Ruzvân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978 m.
- et-TİRMİZÎ/ Muhammed b. İsâ (ö. 279 h.), **es-Sunen**, Matb'atu'l-Endelus, Hims, et-Tab'atu'l-Ûlâ, 1966 m.
- el-CEHŞİYÂRÎ/ Ebû Abdullah b. 'Abdûs (ö. 331 h.), **el-Vuzerâ' ve'l-Kuttâb**, Tah.: Mustafa es-Sakâ ve Âherîn, Matba'atu'l-Halebî bi Mısır, et-Tab'atu's-Sâniye, 1980 m.
- HASAN/ Hasan İbrâhîm Hasan (ed-Duktûr), **en-Nuzumu'l-İslâmiyye**, Mektebetu'n-Nehdatu'l-Mısriyye, el-Kahire, et-Tab'atu'r-Râbi'a, 1970 m.
- HAMİDULLAH/ Muhammed (ed-Duktûr), **Mecmû'atu'l-Vasâiku's-Siyâsiyye fi'l-'Ahdî'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râside**, Lecnetu't-Te'lîfi ve't-Tercemti ve'n-Neşr, el-Kahire, 1941 m.
- er-RÂZÎ/ Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdulkâdir (ö. 666 h.), **Muhtâru's-Sihâh**, Tertîb: Mahmûd Hâtır, el-He'ye'tu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1976 m.
- er-REYYÎS/ Muhammed Ziyâuddîn (ed-Duktûr), **el-Harâc ve'n-Nuzumu'l-Mâliyye li'd-Devleti'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Ansâr, el-Kahire, et-Tab'atu'r-Râbi'a, 1977 m.
- ez-ZEMEHŞERÎ/ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. 'Omer (ö. 538 h.), **el-Keşşâfu 'an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Akâvîl fi Vucûhi't-Te'vil**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- es-SUYÛTÎ/ Celâluddîn 'Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911 h.), **Lubâbu'n-Nukûl fi Esbabi'n-Nuzûl**, Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut, et-Tab'atu's-Sâniye, 1980 m.
- ____ / **Târihu'l-Hulâfa'**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- ŞELEBÎ/ Ebû Zeyd (ed-Duktûr), **Târihu'l-Hadâratî'l-İslâmiyye ve'l-Fikri'l-İslâmî**, el-Kahire, et-Tab'atu'r-Râbi'a, 1964 m.
- 35 es-SÂLİH/ Subhî (ed-Duktûr), **en-Nuzumu'l-İslâmiyye: Neş'atuhâ ve Tetavuruhâ**, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, et-Tab'atu'l-Hâmise, 1980 m.
- et-TEBARÂNÎ/ Ebu'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed b. Eyyûb el-Lehmî et-Tebarânî (ö. 360 h.), **el-Mu'cemu's-Sağîr**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983 m.

- et-TEBARÎ/ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310 h.), **Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk**, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, Dâru Suveydân, Beyrut, ty.
- KUDÂME/ Ebu'l-Ferec b. Ca'fer b. Kudâme (ö. 337 h.), **el-Harâc ve Sinâ'atu'l-Kitâbe**, Şerh ve Ta'lik ed-Duktûr: Muhammed Hasan ez-Zubeydî, Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, el-Îrâk, 1981 m.
- el-KURÂŞÎ/ Yahyâ b. Âdem (ö. 203 h.), **el-Harâc**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1979 m.
- el-KARDÂVÎ/ Yûsuf (ed-Duktûr), **Fıkhuz-Zekât**, Muessesetu'r-Risâle, et-Tab'atu's-Sâbi'a, 1984 m.
- el-KUŞEYRÎ/ Muslim b. el-Haccâc (el-Îmâm) (ö. 261 h.), **Sahîhu Muslim**, el-Matb'atu'l-Mısıryye ve Mektebetuhâ, el-Kahire, ty.
- el-KUDÂH/ Zekeriyye Muhammed (ed-Duktûr) ve Zumelâuhu, **Dirâsât fi'l-Sakâfeti'l-İslâmiyye**, el-Bâbu'l-Evvel "Dirâsât fi'l-İktsâdi'l-İslâmî", Ammân, 1984 m.
- el-KETTÂNÎ/ 'Abdulhayy, **Nizâmu'l-Hukûmeti'l-Nebeviyye el-Musemma: et-Terâtîbu'l-İdâriyye**, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- el-MÂVERDÎ/ Ebu'l-Hasan Alî b. Habîb el-Basarî el-Bağdâdî (ö. 450 h.), **el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtu'l-Dîniyye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1982 m.
- en-NEVEVÎ/ Muhyi'd-Dîn (ö. 676 h.), **Şerhu Sahîhi Muslim**, el-Matba'tu'l-Mısıryye ve Mektebetuha, Beyrut, 1980 m.
- el-VÂHİDÎ/ Alî b. Ahmed (ö. 468 h.), **Esbâbu'n-Nuzûl**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1980 m.
- el-VÂKİDÎ/ Muhammed b. 'Umer b. Vâkıd (ö. 207 h.), **Kitâbu'l-Meğâzî**, Tahkîk ed-Duktûr: Maridin Cons, 'Âlimu'l-Kutub, Beyrut, et-Tab'atu's-Sâliise, 1984 m.
- el-Y'AKÛBÎ/ Ahmed b. Ya'kûb (ö. 284 h.), **Târîhu'l-Ya'kûbî**, Dâru Sâdır, Beyrut, ty.